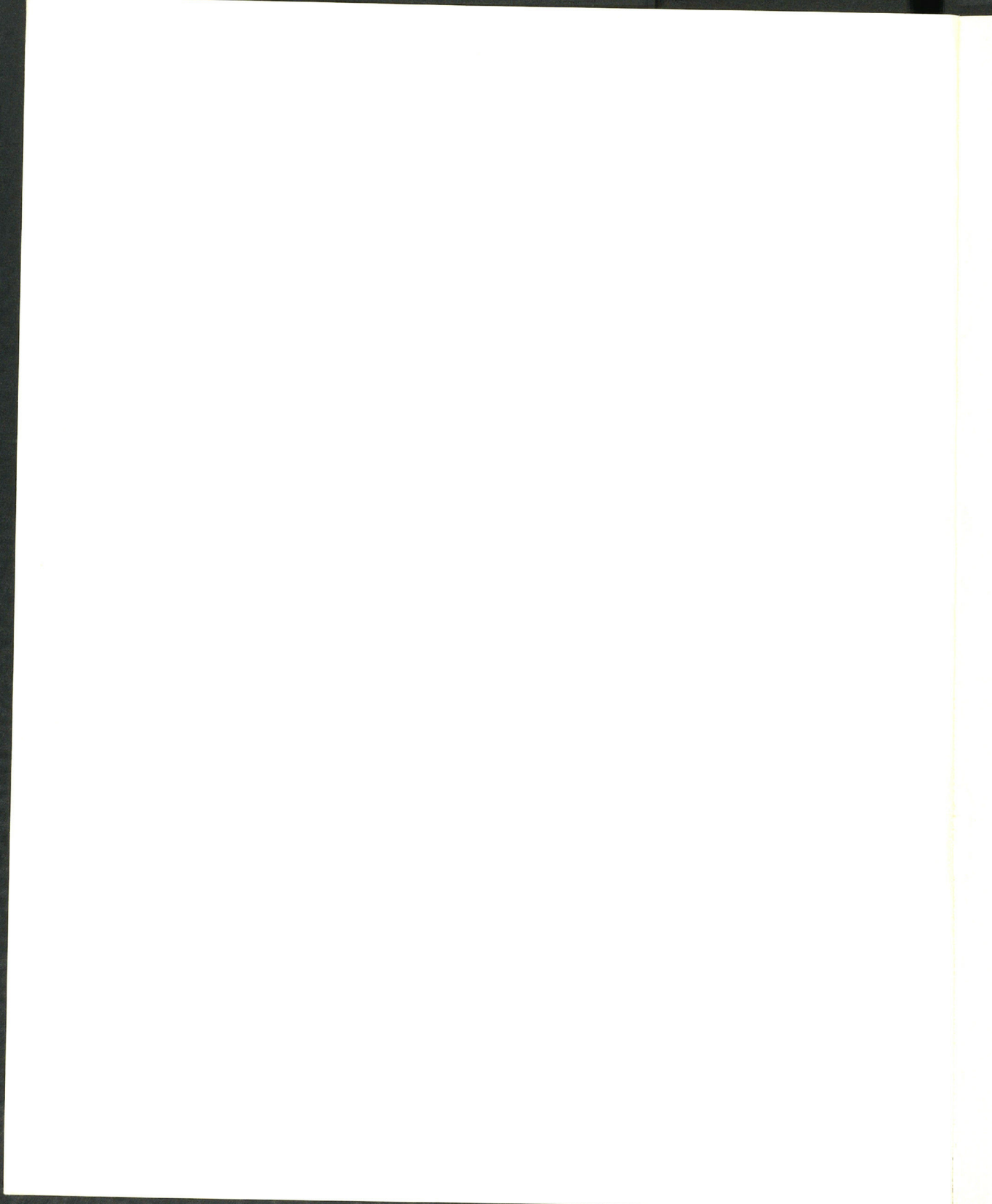

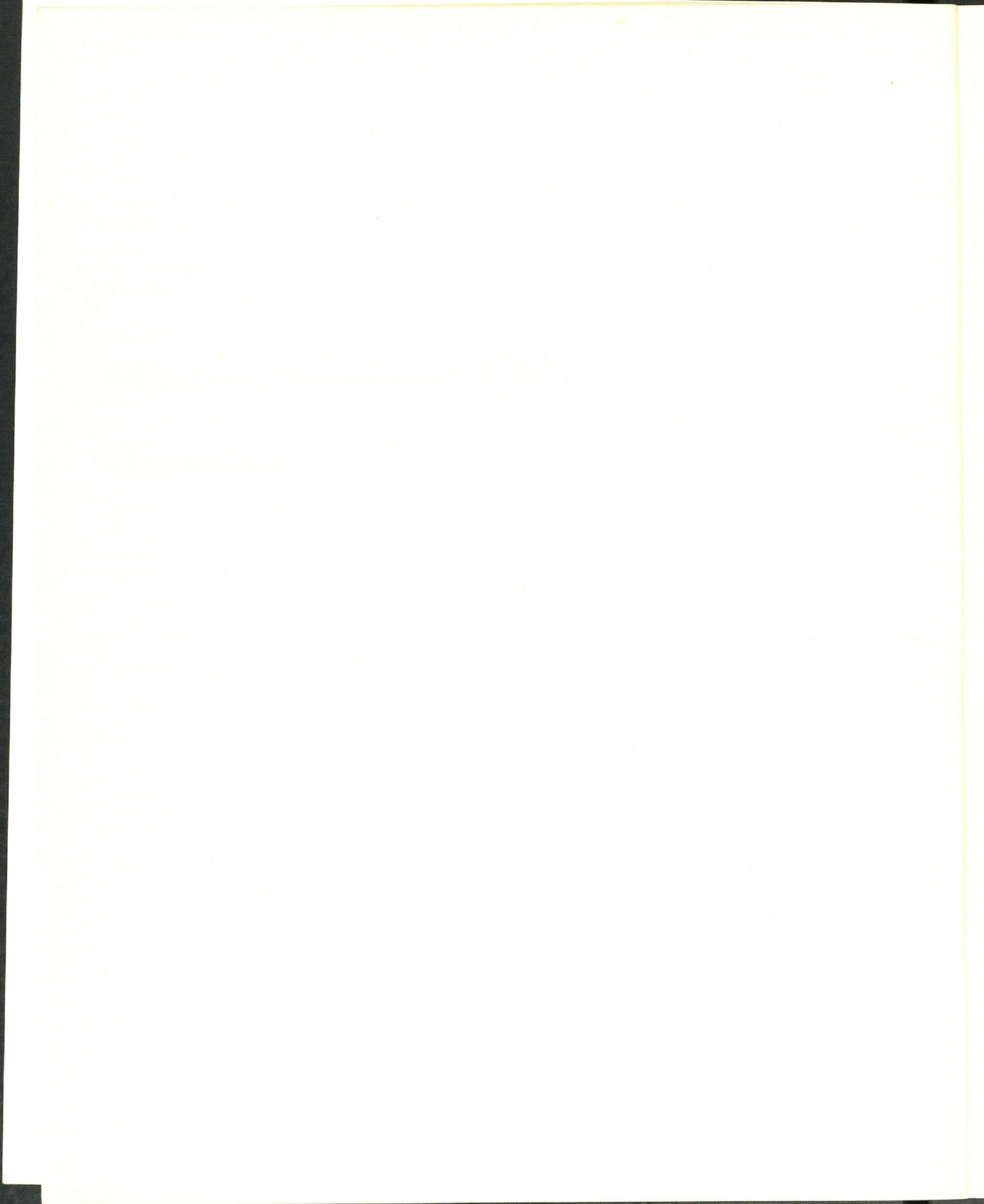

NEDERLANDSE OPGRAVINGEN IN EGYPTE

Nederlandse opgravingen in Egypte

Centraal Museum, Utrecht / 19 december 1963 – 16 februari 1964

Voorwoord

De collectie voorwerpen die met deze tentoonstelling voor het eerst aan het publiek wordt getoond, is een deel van de vondsten uit drie opgravingscampagnes bij Aboe-Roash in Egypte. Zij werd door de Egyptische overheid geschonken aan het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden, dat de opgravingen uitvoerde in de jaren 1957-1959. De Nederlandse Organisatie voor Zuiver-Wetenschappelijk Onderzoek (Z.W.O.) financierde deze eerste Nederlandse opgravingen in Egypte.

De voorwerpen zijn gedurende twee jaren voor restauratie en conservatie in behandeling geweest op het laboratorium van het Museum.

Door deze schenking bezit het Museum thans een representatieve collectie voorwerpen uit de eerste dynastieën van de Egyptische geschiedenis, waaruit de ontwikkeling van de archeologische vormen kan worden bestudeerd. Tevens geeft zij een indruk van de beschaving in de archaische periode.

De vormgeving van tentoonstelling en catalogus berustte wederom bij de heer A. Verhoeven.

Aan allen, die hebben bijgedragen tot het tot stand komen van deze tentoonstelling, spreek ik mijn hartelijke dank uit.

A. Klasens

Directeur van het Rijksmuseum van Oudheden

Chronologie

- 4e Millennium v. Chr. Praedynastische culturen
- ± 3000 – ± 2700 v. Chr. Archaïsche periode
- 1e Dynastie: Narmer-Menes
Hor-Aha
Djer
Djet
Den
Adjib
Semerchet
Ka
- 2e Dynastie: o.a. Hetepsechemoei
Nebre
Ninetjer
Peribsen
Chasechemoei
Chasechem
- ± 2700 – ± 2200 v. Chr. Oude Rijk, 3e-6e Dynastie
- 2134 (?) – 1786 v. Chr. Middenrijk, 11e-12e Dynastie
- 1575 – 1087 v. Chr. Nieuwe Rijk, 18e-20e Dynastie
- 332 v. Chr. Verovering van Egypte door Alexander de Grote.

Literatuur

W. M. Flinders Petrie, *Royal Tombs of the Earliest Dynasties*, 2 dln, Londen 1900-1901.

P. Montet, *Tombeaux de la Ire et de la IIe dynasties à Abou-Roash*, in *Kêmi* 7 (1938), 8 (1946).

W. B. Emery, *The Tomb of Hemaka*, Cairo 1938; *Hor-Aha*, Cairo 1939; *Great Tombs of the First Dynasty*, 3dln, Cairo-Londen 1949-1958.

J. Vandier, *Manuel d'archéologie égyptienne*, dl. I, Parijs 1952.

A. Klasens, *The Excavations of the Leiden Museum of Antiquities at Abu-Roash*, in: *Oudheidkundige Mededelingen uit het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden* XXXVIII (1957) – XLII (1961); *De Nederlandse Opgravingen bij Aboe-Roash*, in: *Phoenix* 3 (1957) – 5 (1959).

Inleiding

Omstreeks het jaar 3000 voor Christus werd in Egypte de faraonische beschaving geboren. De ook uit Griekse bronnen bekende Menes, uit This bij Abydos in Boven-Egypte afkomstig, stichtte het verenigde rijk van Boven- en Beneden-Egypte en bouwde de hoofdstad op de grens van beide, Memphis, niet ver ten zuiden van de huidige hoofdstad Cairo.

Menes, waarschijnlijk dezelfde als de van inscripties en voorstellingen bekende Narmer, was de eerste van een reeks van koningen, die tezamen de eerste dynastie vormen. Daarop volgen nog dertig dynastieën tot Alexander de Grote in 332 v. Chr. Egypte veroverde en het land een deel werd van de Griekse wereld.

De eerste dynastie bracht het hiërogllyphenschrift en daarmee begint de historische periode. Met deze dynastie begint ook de architectuur: eerst het bouwen met in de zon geharde kleistenen en later met natuursteen.

Egypte had in het millennium, dat vooraf gaat aan de eerste dynastie, zijn zgn. praedynastische culturen gekend, verschillend in Boven- en Beneden-Egypte, waarin het gevoel voor de schone vorm en de decoratie zich reeds openbaarde in aardewerk en ivoorsnijwerk, evenals de lust voor het bewerken van en vormgeven aan de talrijke steensoorten, waaraan het land rijk is, van de zachte kalksteen en albast tot het harde dioriet en graniet. Met de eerste dynastie treft men voor het eerst eenheid aan in de archeologische vondsten over het geheel van Nijldal en Nijldelta, een eenheid, die reeds onder de eerste koning Narmer-Menes was verwezenlijkt, zoals door de Nederlandse opgravingen bij Aboe-Roash is gebleken.

Graven van koningen van de eerste en tweede dynastie zijn gevonden in Abydos in Boven-Egypte en Saqqara, de necropool van Memphis, in Beneden-Egypte; maar op vele plaatsen in Egypte, van noord tot zuid, zijn grafvelden gevonden, die stammen uit dezelfde periode, die wel de archaische wordt genoemd (afb. 1).

In de winter van 1913-1914 had de Fransman Montet nabij het huidige dorp Aboe-Roash, 9 km ten noorden van de pyramiden van Gizeh, een aantal graven aan het licht gebracht, die gedateerd waren in de regering van de vijfde koning van de eerste dynastie, Den. Zij waren aangelegd op de vlakke top van een rots, een uitloper van het grillige rotsmassief, dat hier in het verre verleden door vulkanische werking uit het vlakke kalksteenplateau naar boven was gestuwd. Dit was het grafveld M, waarvan de opgraving door de Nederlandse expeditie werd voltooid. Dit geschiedde in 1959, in het derde en laatste seizoen van de opgravingscampagne in Aboe-Roash. In het eerste jaar (1957) had de expeditie, uitgaande van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden en gefinancierd door de Nederlandse Organisatie voor Zuiver-Wetenschappelijk Onderzoek (Z.W.O.), zich gericht op de vlakke ten zuiden en oosten van het bergmassief. Een zandgraving had hier in 1951 materiaal uit de eerste dynastie aan het licht gebracht. Hier werden 81 graven uit de eerste dynastie opgegraven en bovendien een aantal graven uit het Oude Rijk. Dit is het grafveld dat 1957 werd genoemd (afb. 3).

Aan het einde van dit eerste seizoen werden op plaatsen in de vlakte, waar de aanwezigheid van kleine scherfjes tussen het grint aan de oppervlakte een aanwijzing vormden, proefgravingen gedaan en zo kwamen de grafvelden 300 en 800 aan het licht. Grafveld 300 werd in 1958 opgegraven (afb. 4); het was het oudste van de reeks. Vondsten van cylindervormige kruiken met beschildering wezen op het eerste begin van de faraonische beschaving (nrs. 36 en 37), de tijd van Narmer-Menes. In hetzelfde seizoen werd ook een begin gemaakt met het veld 400 (afb. 5), dicht bij 300 gelegen en bijna even oud, want in een van de eerste graven aan de oost-zijde werd een vaas gevonden met de naam van de tweede koning, Hor-Aha, 'Horus de strijder'. Bij de 62 graven uit de eerste dynastie in grafveld 300 werden ook graven uit het Middenrijk aangetroffen (zie nrs. 181-187). In 1958 werd de gehele vlakte aan een systematisch onderzoek onderworpen, waarbij nog graven uit het Oude Rijk, waaronder een grote mastaba van steen (zie nrs. 174-178), aan het licht kwamen en bovendien een uitgestrekt grafveld uit de grieks-romeinse tijd: arme begravingen zonder bijgaven, diep in het zand van ondergestoven oude rivierbeddingen. In het derde en laatste seizoen werd eerst grafveld 400 voltooid met 113 graven uit de eerste dynastie. Daarna werd grafveld 800 (afb. 6) blootgelegd met 117 graven uit de archaische periode. Een vaasvorm (nr. 107) in een van de meest oostelijk gelegen graven kan onder Ka, de laatste koning van de eerste dynastie, gedateerd worden. Het grootste deel van dit grafveld valt reeds onder de tweede dynastie. Het seizoen, en daarmee de gehele campagne, werd besloten met het voltooiën van veld M (afb. 7), waarvan boven sprake was. Zeven graven uit de eerste dynastie, door inscripties gedateerd onder koning Den, kwamen nog aan het licht, waaronder het grootste graf van de gehele campagne (M 19), terwijl bij het laatste graf (M 25) twee bootmodellen van klei met houten bekleding werden aangetroffen.

Uit het onderzoek in de vlakte van Aboe-Roash is gebleken, dat hier begraven werd in de eerste dynastieën (de eeuwen rond 3000 v. Chr.), in het Oude Rijk (rond 2500 v. Chr.), in het Middenrijk (rond 2000 v. Chr.) en in de late periode van omstreeks Chr. geboorte. Ook thans wordt er weer begraven, want de bewoners van Aboe-Roash en de omliggende dorpen vinden op dit zelfde veld een laatste rustplaats op een grote Mohammedaanse en een kleine Christelijke begraafplaats (afb. 2).

De grafvelden uit de archaische periode schijnen in chronologische volgorde van noord naar zuid te zijn aangelegd, hoewel zij gedeeltelijk gelijktijdig in gebruik waren: grafveld 300 sinds Narmer, 400 sinds Hor-Aha, 800 sinds Ka en tot in de tweede dynastie. Het archeologische materiaal van 1957 wijst op de tweede helft van de eerste dynastie. Het stenen vaatwerk van de klassen G en Z plaatst het tussen de velden 400 en 800; in 800 gaan deze klassen overwegen. Het aardewerk van klasse F, dat in 800 geheel ontbreekt, is vrijwel verdwenen.

In de rijkste tijd van de eerste dynastie echter, de regering van koning Den, werd op de hoogte van de rots, in grafveld M, begraven.

Een opgraving in Egypte wordt uitgevoerd door inheemse werkkrachten, geschoolde en ongeschoolde. De geschoolden, onder aanvoering van een

Reis, komen allen uit een plaats in Boven-Egypte, Koeft, waarnaar zij Koefti heten. In Koeft is het vak van voorgraver een van vader op zoon overgeërfd beroep. De ongeschoolden worden ter plaatse aangeworven. Als werktuig nemen de Koefti een hak mee, een instrument zo oud als de Egyptische beschaving, en de dorpelingen een gevlochten mandje. Met de hak worden zand en gruis los gehakt en naar achteren in het mandje van de dorpeling getrokken. Deze zet het mandje op zijn schouder en draagt het naar de stortplaats. Aan één Koefti worden drie mand-dragers toegevoegd en in een ononderbroken ritme, gepaard gaande met uitroepen van de Reis en het gezang van de arbeiders onder leiding van een 'voorzanger', gaat het werk voort. Zo wordt er in de wintermaanden, het opgravingsseizoen, gewerkt in de woestijnen van Egypte van 's ochtends zeven tot 's middags vier uur, met één uur middagpauze.

De graven, die duizenden jaren geleden zijn aangelegd, zijn in het verleden vele malen geplunderd; de eerste plundering vond reeds kort na de begraving plaats. De bovenbouw van het graf werd verwoest om tot de grafkamer door te dringen. De scherven, die de grafrovers gebruikten om een weg te banen naar de begraving, werden nadien weggeworpen. Teruggevonden door de moderne opgraver, in de door dit speciale gebruik afgesleten vorm, vertellen zij hem van de plundering, maar dus ook van de aanwezigheid van een graf (nr. 31). De wind heeft vrij spel op de vlakte, waarop zich de kleine, rechthoekige gebouwtjes van kleisteen (mastaba's) bevinden, die de graven markeren. De oppervlakte wordt geërodeerd, terwijl een zandstorm de lage delen met stuifzand vult. Na een regenbui, hoe sporadisch die ook voorkwam, spoelt het water, dat van de rotsen naar de vlakte stroomt, de bovenlaag mee en laat een laag van gruis en kiezels achter. Door de gezamenlijke werking van de natuurkrachten en de oude plunderaars blijft ten slotte op het oorspronkelijke veld boven de oude harde onderlaag, waarin de onderbouw der graven is uitgehakt, een losse bovenlaag over, vermengd met scherven uit de inhoud der graven en soms gekleurd door de tot poeder verweerde kleisteen van de grafbouw. Uit deze laag kan de moderne onderzoeker zijn veld analyseren: de datering der graven, de vermoedelijke uitgestrektheid van het grafveld en de graad van plundering.

Na het verwijderen van de bovenlaag blijft de harde onderlaag over, waarin zachtere plekken voorkomen. Elke zachte plek is een oude begraving en voorzichtig, met zijn hak en daarna ook met fijnere werktuigen, gaat de voorgraver de diepte in en ten slotte legt hij de oorspronkelijke begraving bloot, het geraamte ongestoord, omgeven door de bijgaven, of, en dat is meestal het geval, dat wat door de plunderaars is achtergelaten: resten van een geraamte, achteloos op zij geworpen, en de scherven van de bijgaven. Het geraamte – want mummificatie werd nog niet toegepast – wordt aangetroffen in samengetrokken houding, de knieën opgetrokken, de handen voor het gezicht, meestal op de linker zijde liggend, met het hoofd naar het noorden en het gezicht naar het oosten gekeerd (afb. 17). Afwijkende houdingen komen voor: op de rechter zijde, hoofd naar het zuiden, enz. De begravingen zijn van mannen, vrouwen en kinderen, één begraving per graf, maar een enkele keer wordt een begraving van vrouw en kind aangetroffen. De

lichamen zijn gehuld in een mat, kinderen zijn soms in een ronde mand begraven en een enkele keer in een kruik (nr. 4). In vele gevallen wordt reeds een begraafing in een kist aangetroffen. Het hout is vergaan, maar een verkleuring geeft de omtrek van de rechthoekige kist aan, waarin het lichaam, steeds in de samengetrokken houding, is gelegd. Het zorgvuldige en vakbekwame werk der Koefti maakt, dat nog dikwijls de dikte van het hout, alsmede het aantal en de vorm der planken van de kist kunnen worden waargenomen.

Op de grafvelden van Aboe-Roash, aan het begin van de Egyptische geschiedenis, kan men nog een grote verscheidenheid van graftypen waarnemen. De armste wijze van begraafing is een ronde of ovale kuil, waarin de dode gelegd is, gehuld in een mat en met enkele bijgaven: één of meer schalen of kruiken van aardewerk. Maar dan wordt de kuil rechthoekig, de wand wordt bekleed met kleistenen: er wordt een huisje voor de dode gebouwd, met lemen vloer, kleistenen wanden, netjes gepleisterd, en een houten dak. Een enkele keer worden de wanden met natuursteen opgebouwd: het oudste gebruik van steen in de architectuur. De dode ligt dan in een houten kist en daaromheen worden de bijgaven in groten getale geplaatst. Het graf breidt zich uit: het huis krijgt kamers, de magazijnen voor de voorraden. Eerst één kamer, dan twee kamers aan de ene kant en ten slotte vier kamers, twee aan elke kant van de grafkamer. Al de genoemde stadia in de ontwikkeling der grafarchitectuur zijn in Aboe-Roash aangetroffen. Het grootste graf van dit type (M 25) meet aldus bijna $6\frac{1}{2}$ bij $2\frac{1}{2}$ meter.

Een totaal ander type van begraafing vindt men wanneer de kuil in de harde onderlaag wordt uitgehakt en zich op de bodem van de kuil een nis in de zijwand bevindt. Hierin wordt de dode gelegd, hetzij gehuld in een mat, hetzij in een houten kist. Rondom hem worden de gaven geplaatst en de nis wordt afgesloten met kleistenen of brokken kalksteen en de kuil wordt dicht gegooid. Deze wijze van begraafing vormde een uitstekende bescherming tegen verstering door wilde dieren of plundering door mensen. Een groot gedeelte van deze begravingen is dan ook ongestoord aangetroffen. De oude Egyptenaren leerden het voordeel van deze wijze van bijzetting inzien en het is dit type van begraafing, dat algemeen in latere tijden werd toegepast. De kuil in de grond wordt een diepe schacht in de rots en op de bodem van die schacht worden een gang en een kamer uitgehakt, die door een muurtje of een sluitsteen worden afgesloten. De begravingen uit het Oude Rijk, die te Aboe-Roash werden aangetroffen, waren van dit type. De schacht bereikt dan wel een diepte van 10 meter. Ook de bovenbouw van graven uit het Oude Rijk is een voortzetting van de kleine mastaba's van klei uit de eerste dynastie. In een groot graf uit het Oude Rijk was deze mastaba een groot rechthoekig gebouw van steen geworden, waarin zich gangen en kamers bevonden. In een van deze kamers werd het beeld van de dode aangetroffen (nr. 174). Twee diepe schachten leidden naar de grafkamers van een man en een vrouw. De vrouw had het kleine miniatuur-aardewerk meegekregen (nr. 178), de man klein vaatwerk uitgevoerd in albast (nr. 176) en bovendien enkele grote schalen van aardewerk (nr. 175).

en de werktuigen van zijn beroep in miniatuur, uitgevoerd in koper (nr. 177): de bijlen en beitels van een architect.

De graven van het Middenrijk ten slotte waren arme begravingen: lange smalle houten kisten, waarin de dode gestrekt op de rug ligt, met als bijgiften wat aardewerk (nrs. 181-182), koperen werktuigen (nr. 183) en enkele scarabeeën (nrs. 184-186) of wat kralen (nr. 187).

Wat werd nu in de archaïsche periode aan de doden meegegeven? In de eerste plaats voedsel, spijs en drank, in kruiken en schalen van aardewerk en steen. Zelden wordt het voedsel zelf teruggevonden. Het vaatwerk werd leeg in het graf geplaatst, een enkele maal met een schijn-inhoud van schoon zand, klei of as. De vaas zelf betekent al voedsel, zoals later door enkel de afbeeldingen in reliëf of schildering de dode zijn voedsel ontvangt tot in eeuwigheid.

Zo zijn in de graven in de eerste plaats aardewerk en stenen vaatwerk teruggevonden, in velerlei vorm en, wat betreft het stenen vaatwerk, uit velerlei materiaal.

Het aardewerk (zie typologie, afb. 8) is deels uit de klei van het Nijldal vervaardigd, het bruin-rode aardewerk, deels uit de klei van leemlagen in de woestijn. Deze laatste heeft na het bakken een grauw-groene kleur. De grootste vazen zijn bekend als wijnkruiken. Zij worden in de loop van de archaïsche periode kleiner en slanker. Het meest komen voor de vazen van klasse B, over het algemeen ruw en ongepolijst. Van goede hard-gebakken klei, soms fraai gepolijst, zijn meestal de vazen met een standvlak van klasse E. Hetzelfde geldt ook voor de kommen, schalen en schotels van klassen J en K, met soms een diep-rode glans met duidelijke sporen van het polijsten door middel van een kiezel. De cilindervormige kruiken van klasse F zijn belangrijk voor de datering. In het begin zijn zij vrij groot, vaak van woestijn-klei gemaakt en met een ingekerfde rand rond de nek. Later worden zij kleiner en gemaakt van rood-bakkende klei. Aardewerk in de archaïsche periode wordt niet meer beschilderd. De enkele uitzonderingen (nrs. 36-37) wijzen op de vroegste periode, een reminiscentie aan het beschilderde aardewerk van de praedynastische perioden. De meeste kruiken hebben geen vlakke basis, waardoor zij niet vrij kunnen staan; enkele 'potstands' voor het neerzetten van de kruiken zijn teruggevonden (nrs. 62, 75 en 135). Een klasse apart is het aardewerk in de vorm van een graansilo, waarin de deurtjes zijn aangegeven (nrs. 14 en 110). De dode had hierin een complete graanschuur te zijner beschikking. Op vele vazen, maar vooral op de grote wijnkruiken, zijn door de maker merken aangebracht.

Bij het aardewerk worden ook kruiken aangetroffen in de vorm van een fles met oor (nr. 136). Zij zijn geïmporteerd uit het gebied van Syrië en Palestina: een bewijs van het handelsverkeer tussen beide gebieden reeds in deze vroege periode.

Het stenen vaatwerk (zie typologie, afb. 9) is even gevarieerd van vorm. Reeds in de praedynastische tijden hadden de Egyptenaren geleerd verschillende steensoorten, die zich vooral in de oostelijke woestijn bevinden, te bewerken en de schoonheid van de steen in een fraaie vorm tot uitdrukking te brengen. Het materiaal is voornamelijk albast en kalksteen. Het albast is wit-, grijs- en rood-gaderd, de kalksteen wit, grijs-gespikkeld,

geel of rose; een harde donkere soort lijkt op marmer. Voor de platte schalen gebruikte men ook veel leisteen en een (groenig) gesteente ontstaan uit vulkanische as, ten slotte ook zeer harde dioriet en zwarte basalt. Ook vazen in breccia en zachte dolomiet komen voor. Bij het stenen vaatwerk worden ook de ronde kalkstenen plateaux met holle voet gerekend; op een voetstuk geplaatst vormen zij de offertafel, die zo dikwijls in de reliëfs en schilderijen wordt afgebeeld. Betreffende de ontwikkeling der vormen valt op te merken, dat de cylindervormige vazen (klasse A-C) zich handhaven, maar dat de tonvormige kruikjes van klasse G en de platte, lage vaasjes van klasse Z toenemen in de loop der archaische periode.

Naast het vaatwerk treft men nog een grote verscheidenheid van andere voorwerpen aan: kralen, die gevonden worden in de graven van vrouwen; reeds wordt de Egyptische faience gemaakt maar overwegend zijn de kralen uit half-edelstenen: cornalijn, amethyst; en voorts van zwarte steen, schelp, kalksteen en ook ivoor. Aan vrouwen behoorden ook toe de armband of haarring van ivoor (nr. 27), de armbanden van koper en vuursteen (nr. 54), de toiletvaasjes (nrs. 28 en 131) en het schminkdoosje (nr. 130), nr. 28 nog gevuld met een witte stof: blanketsel (?), nr. 130 met een zwarte schmink voor de wenkbrouwen, de ivooren haarpen (nr. 133), de ivooren pennen (nr. 55) en de albasten lepel (nr. 132). De minerale verfstoffen worden fijn gewreven op de leisteenpaletten (nrs. 59, 96 en 150). Als schilderspalet werden schelpen gebruikt (nrs. 102 en 154). Eén schelp (nr. 102) bevatte nog de resten van rode en zwarte verf. Van het ivoorsnijwerk geven de fragmenten (nr. 57) een indruk, evenals de merkwaardige voorwerpen (nrs. 56, 101 en 134) die als castagnetten of toverstaven zijn betiteld, en de twee pootjes (nr. 100), die misschien een speelbord gedragen hebben; ook speelsteentjes zijn teruggevonden (nrs. 26 en 60). Werktuigen van vuursteen zijn gevonden: messen (nrs. 25, 49-52, 94 en 152) waaronder het fraaie grote mes uit de tijd van Den (nr. 151) en de getande mesjes, die in sikkels werden geplaatst om het graan te maaien (nrs. 25, 53 en 97). Werktuigen van koper in miniatuur (nr. 98), of het echte werktuig (nrs. 97 en 129). Nr. 128 is een slijpsteen van zandsteen. Ten slotte verdient nog vermelding een koperen schaaltje (nr. 153) en een fragment van een groot amulet, misschien de hiëroglyph voor leven (nr. 58).

A. Klasens

Catalogus

Grafveld 1957

- 1 Inhoud van graf 33; een ongestoord graf van het type: grafkamer met twee kleine magazijnen; o.a. een wijnkruik met potmerk, een ovale schotel, een grote kom van rood gepolijst aardewerk, in de oudheid gerepareerd (langs de breuk zijn gaatjes geboord en de twee helften waren met koperdraadjes verbonden), een kom van kalksteen met losse bodem. Afb. 13.
- 2 Inhoud van graf 44; een ongestoord graf van het type: diepe kuil met nis voor de begraving in de zijwand; o.a. een kom van rood gepolijst aardewerk met tuit (afb. 21) en een kommetje van dioriet.
- 3 Inhoud van graf 56, ongestoord graf van hetzelfde type als nr. 2.
- 4 Graf 68: een baby was in deze vaas begraven. De vaas stond tegen een klein muurtje van kleistenen.
- 5 Inhoud van graf 91: een ongestoord graf van hetzelfde type als nr. 2; o.a. een fraaie schotel van gesteente ontstaan uit vulkanische as.
- 6 Groep aardewerk uit verschillende graven van veld 1957.
- 7 Schaal van rood gepolijst aardewerk, type J 24 uit graf 45.
- 8 Kom van rood gepolijst aardewerk, type J 13, met potmerk, uit graf 39. Afb. 21.
- 9 Kom van rood gepolijst aardewerk, type J 22, uit graf 64.
- 10 Kom van rood gepolijst aardewerk, type J 11, uit graf 14.
- 11 Vaas van rood aardewerk, type E 12, uit graf 49.
- 12 Vaasje van rood aardewerk, type E 21, uit graf 29.
- 13 Bolvormig vaasje van rood aardewerk met beschildering op lichte ondergrond, type N 2, uit graf 4.
- 14 Vaas van bruin aardewerk in de vorm van een graansilo, type XX 1, uit graf 6.
- 15 Groep stenen vaatwerk uit verschillende graven van veld 1957.
- 16 Schaal van kalksteen, type T 24, uit graf 39.
- 17 Kom van albast, type S 6, uit graf 34.
- 18 Schaal van leiste, type S 20, uit graf 42.
- 19 Cilindervormige vaas van albast, type A 6, uit graf 16.
- 20 Bolvormig vaasje van albast, type G 21, uit graf 55.
- 21 Vaasje van donkere kalksteen, type G 22, uit graf 55.
- 22 Kom van geel-rose kalksteen, type J 17, uit graf 34. Afb. 23.
- 23 Bakje van aardewerk, waarvan het schuifdeksel verloren is gegaan, misschien vogelsarkofaag, uit graf 64.
- 24 Voorwerp van aardewerk, gevonden onder het hoofd van een kind in het ongestoorde graf 51.
- 25 Een vuurstenen mesje uit graf 16 en een vuurstenen sikkelmesje uit graf 2.
- 26 Een speelsteentje (?) van kalksteen uit graf 37.
- 27 Armband of haarring van ivoor uit graf 13.
- 28 Ivoren vaasje met blanketsel (krijt) uit graf 45.
- 29 Ketting van kralen van faience uit graf 12.
- 30 Koperen vishaken, één uit graf 45, de grootste een oppervlaktevondst. Afb. 26.

Grafveld 300

- 31 Inhoud van graf 311; een geplunderd graf van het type: grafkamer met twee kleine magazijnen; o.a. een ovale kalkstenen kom. Bij dit graf enkele afgesleten aardewerkscherven, die door de grafrovers zijn gebruikt om een weg te banen naar de begraafing.
- 32 Inhoud van graf 343; een geplunderd graf van het type: rechthoekige grafkamer met wanden van kleisteen, o.a. vier grote wijnkruiken, vazen en kommen van albast, schalen van leisteen en een vaas van aardewerk in de vorm van een graansilo.
- 33 Inhoud van graf 350; een ongestoorde begraafing van het type: houten kist in een ovale kuil. Het vaasje van albast was in de kist meegegeven, het aardewerk stond tegen de buitenwanden. Een van de kruiken heeft door een toevallige samenstelling van de klei bij het bakken een onbedoelde groene glazuur gekregen.
- 34 Inhoud van graf 389; het grootste graf van veld 300, van het type: grafkamer met vier magazijnen, twee aan elke kant, met een dubbel houten dak. Het graf was grondig geplunderd. In een van de kommen van aardewerk waren nog de resten van een vleesmaaltijd, het huisrond bos taurus L.
- 35 Groep aardewerk uit verschillende graven van veld 300.
- 36 Cilindervormige vaas van rood aardewerk met beschildering, type F 7, uit graf 382. Afb. 20.
- 37 Cilindervormige vaas van rood aardewerk met beschildering op lichte ondergrond, type F 7 A, uit graf 301. Afb. 20.
- 38 Cilindervormige vaas van rood aardewerk met wit-gele engobe, type F 10, uit graf 394.
- 39 Kom van rood gepolijst aardewerk, type X 1, uit graf 367.
- 40 Vaas van rood-geel aardewerk met zwarte verfstrepen, type B 10, uit graf 364.
- 41 Vaas van roodbruin aardewerk met licht-gele engobe, type E 7, uit graf 386.
- 42 Vaasje van bruin aardewerk, type D 11, uit de omgeving van graf 350.
- 43 Vaas van roodbruin aardewerk, type C 6 A, uit de omgeving van graf 344.
- 44 Groep stenen vaatwerk uit verschillende graven van veld 300.
- 45 Cilindervormige vaas van albast, type C 7, uit graf 341.
- 46 Cilindervormige vaas van albast, type C 10, uit graf 368.
- 47 Kom van albast, type T 23, uit graf 368.
- 48 Schaal van rose kalksteen, type S 21, uit graf 341.
- 49 Vier vuurstenen mesjes uit graf 389.
- 50 Vuurstenen mesje uit graf 345.
- 51 Fragment van gepunt vuurstenen mes uit graf 365.
- 52 Vuurstenen mes uit graf 347.
- 53 Vuurstenen sikkelmesje uit graf 323.
- 54 Fragment van een vuurstenen armband uit graf 341 en koperen armband uit graf 366. Afb. 26.
- 55 Pennen van ivoor uit graf 306.

- 56 Fragmenten van twee ivoeren castagnetten of toverstaven. Zij eindigden oorspronkelijk in de kop van een dier, misschien een haas, met halsband en hanger. Op een van de fragmenten is nog een deel van de halsband met hanger te zien. Uit graf 377.
- 57 Fragmenten van ivoorsnijwerk uit de graven 311 en 345.
- 58 Gedeelte van een amulet in leisteel, misschien de hiëroglÿph voor 'leven', uit graf 343.
- 59 Palet van leisteel uit graf 341. Afb. 24.
- 60 Zes speelsteentjes (?) uit graf 394.

Grafveld 400

- 61 Inhoud van graf 402, een geplunderd graf van het type: rechthoekige grafkamer met wanden van kleisteel, o.a. een grote wijnkruik met potmerk en een palet van leisteel. In dit graf werd de naam van de tweede koning van de eerste dynastie, Hor-Aha, aangetroffen.
- 62 Inhoud van graf 431, een geplunderd graf van het type: grafkamer met één magazijn, o.a. een standaard van aardewerk, waarop een plateau geplaatst kon worden, een grote wijnkruik, een ovale schotel van aardewerk en een ovale kom van kalksteel.
- 63 Inhoud van graf 449, een ongestoord graf van hetzelfde type als nr. 62, o.a. een grote wijnkruik, een grote buikige vaas, een ovale schotel en een plateau van kalksteel.
- 64 Groep aardewerk uit verschillende graven van veld 400.
- 65 Schaal van rood gepolijst aardewerk, type J 24, uit graf 496.
- 66 Kom van rood gepolijst aardewerk, type J 13, uit graf 512.
- 67 Kom van rood gepolijst aardewerk, type J 1, uit graf 512.
- 68 Kom van rood gepolijst aardewerk, type J 1, uit graf 517.
- 69 Kom van rood gepolijst aardewerk, type J 1, uit graf 489.
- 70 Kom van rood gepolijst aardewerk, type J 30, uit graf 410.
- 71 Twee cilindervormige vazen van rose tot geel-groen aardewerk, type F 12, uit graf 508.
- 72 Cilindervormig vaasje van bruin aardewerk, type F 1, uit graf 501.
- 73 Vaas van rood gepolijst aardewerk, type E 3, uit graf 512.
- 74 Vaas van rood gepolijst aardewerk, type E 20, uit graf 510.
- 75 Ring van aardewerk om vazen in te zetten, 'potstand', type T 5, uit graf 407.
- 76 Groep stenen vaatwerk uit verschillende graven van veld 400.
- 77 Cilindervormige vaas van albast, type C 1, uit graf 467.
- 78 Cilindervormige vaas van albast, type C 8, uit graf 471.
- 79 Cilindervormige vaas van albast, type A 6, uit graf 513.
- 80 Cilindervormige vaas van albast, type B 10, uit graf 508.
- 81 Beker van gele kalksteel, type I 12, uit graf 508.
- 82 Vaas van zwarte basalt, type M 5, uit graf 469.
- 83 Vaas van leisteel, type T 16, uit graf 469.
- 84 Schaal van leisteel, type S 2, uit graf 469. In de oudheid gebroken en gerepareerd, waartoe langs de breuk vier paar gaatjes waren geboord.

- 85 Kom van zwarte basalt, type T 6, uit graf 475.
- 86 Vaasje van donker-gekleurde kalksteen, type Z 13, uit graf 415.
- 87 Vaasje van donker-gekleurde kalksteen, type Z 15, uit graf 481.
- 88 Kommetje van rose kalksteen, type T 8, uit graf 446.
- 89 Kom van albast, type Z 13, uit graf 410.
- 90 Schaal van albast, type S 10, uit graf 489.
- 91 Schaal van albast, type GG 6, uit graf 469.
- 92 Kom van albast, type JJ 1, uit graf 450.
- 93 Kom van albast, type S 16, uit graf 489.
- 94 Vuurstenen mesjes uit de graven 467 en 485.
- 95 Vuurstenen sikkelmesje uit graf 481.
- 96 Palet van leisteen uit graf 469.
- 97 Koperen beitels uit graf 400.
- 98 Koperen miniatuur-mes uit graf 457.
- 99 Koperen paknaald uit graf 457. Afb. 26.
- 100 Ivoren voetjes van een speelbord (?) in de vorm van een stierepoot uit graf 400.
- 101 Fragment van een ivoren castagnet of toverstaf uit graf 491.
- 102 Schelp, gebruikt als schilderspalet met de resten van rode en zwarte verf, uit graf 452. Afb. 24.

Grafveld 800

- 103 Inhoud van graf 820, een ongestoorde begraafing van het type: grafkamer met twee kleine magazijnen, door de kleine conische vaasjes van ruw bruin aardewerk gedateerd in de regering van Koning Ka.
- 104 Inhoud van graf 833, een geplunderd graf van het type: grafkamer met één magazijn, o.a. een fraaie kom van grijs-gekleurd marmer.
- 105 Inhoud van graf 926, een ongestoorde begraafing van hetzelfde type als 104.
- 106 Groep aardewerk uit verschillende graven van veld 800.
- 107 Conisch vaasje van ruw bruin aardewerk uit de tijd van koning Ka, type V 1, uit graf 820.
- 108 Schaal van bruin gepolijst aardewerk, type K 12, uit graf 831.
- 109 Vaas van rood gepolijst aardewerk, type E 10, uit graf 812.
- 110 Vaas in de vorm van een graansilo, type XX 1, uit graf 829.
- 111 Groep stenen vaatwerk uit verschillende graven van veld 800.
- 112 Plateau van kalksteen, type W 3, uit graf 807.
- 113 Schaal van albast, type S 21, uit graf 895.
- 114 Schaal van rose kalksteen, type S 10, uit graf 895.
- 115 Schaal van albast, type S 10, uit graf 893.
- 116 Schaal van albast, type S 27, uit graf 900.
- 117 Kommetje van rose kalksteen, type T 8, uit graf 891.
- 118 Vaas van albast, type G 2, uit graf 858.
- 119 Vaas van dolomiet, type Z 15, uit graf 891.
- 120 Kom van albast, type Z 15, uit graf 815.
- 121 Kom van albast, type Z 13, uit graf 872.

- 122 Kommetje van donker-gekleurde kalksteen, type Z 13, uit graf 815.
- 123 Cilindervormige vaas van albast, type C 10, uit graf 856.
- 124 Schaal van leisteen, type S 2, uit graf 895.
- 125 Schaal van leisteen, type S 2, uit graf 809.
- 126 Vaas van donker-gekleurde marmer, type S 13, uit graf 924.
- 127 Beker van zwarte basalt, type T 16, uit graf 808.
- 128 Slijpsteen van zandsteen uit graf 872.
- 129 Koperen beitel uit graf 820. Afb. 26.
- 130 Schminkdoosje van leisteen met een deksel van kalksteen, met nog resten van de zwarte oogschmink, uit graf 815. Afb. 24.
- 131 Cilindervormig vaasje van albast voor blanketsel (?), uit graf 812.
- 132 Lepel van albast uit graf 926. Afb. 24.
- 133 Haarpennen van ivoor uit graf 850.
- 134 Een paar ivoeren castagnetten of toverstaven uit graf 819, zie nr. 56.

Grafveld M

- 135 Ring van bruin aardewerk, om een schaal op te zetten, met potmerk, type T 7, uit graf M 25.
- 136 Drie kruiken, uit het gebied van Syrië-Palestina geïmporteerd, typen G 17, 18 en 20, uit resp. graf M 19, M 25 en M 24. De laatstgenoemde bevatte nog een harde, zwarte substantie, waarschijnlijk een geurige hars. Afb. 22.
- 137 Groep van stenen vaatwerk uit verschillende graven van veld M.
- 138 Cilindervormige vaas van albast, type B 12, uit graf M 25.
- 139 Cilindervormige vaas van albast, type C 7, uit graf M 19.
- 140 Cilindervormige vaas van albast, type C 2, uit graf M 21.
- 141 Cilindervormige vaas van kalksteen, zonder bodem, type C 10, uit graf M 25.
- 142 Kom van breccia, type S 26, uit graf M 25.
- 143 Schaal van albast, type S 10, uit graf M 25. Afb. 23.
- 144 Kom van dolomiet, type T 14, uit graf M 20.
- 145 Kom van donker-gekleurde kalksteen, type S 13, uit graf M 19.
- 146 Kom van albast, type S 5, uit graf M 25.
- 147 Kom van albast, type S 6, uit graf M 19.
- 148 Schaal van leisteen, type S 10, uit graf M 19.
- 149 Schaal van leisteen, type S 2, uit graf M 19.
- 150 Palet van leisteen uit graf M 19.
- 151 Groot vuurstenen mes uit graf M 25. Afb. 27.
- 152 Vuurstenen mesjes uit de graven M 19, M 20 en M 25.
- 153 Koperen schaalje uit graf M 19. Afb. 26.
- 154 Vier schelpen uit graf M 19, zie nr. 102.

Sieraden

- 155 Snoer kralen van coraal, amethyst, serpentijn, albast, onyx, faience en koper, uit graf 320. Afb. 25.
- 156 Snoer kralen van faience uit graf 314.

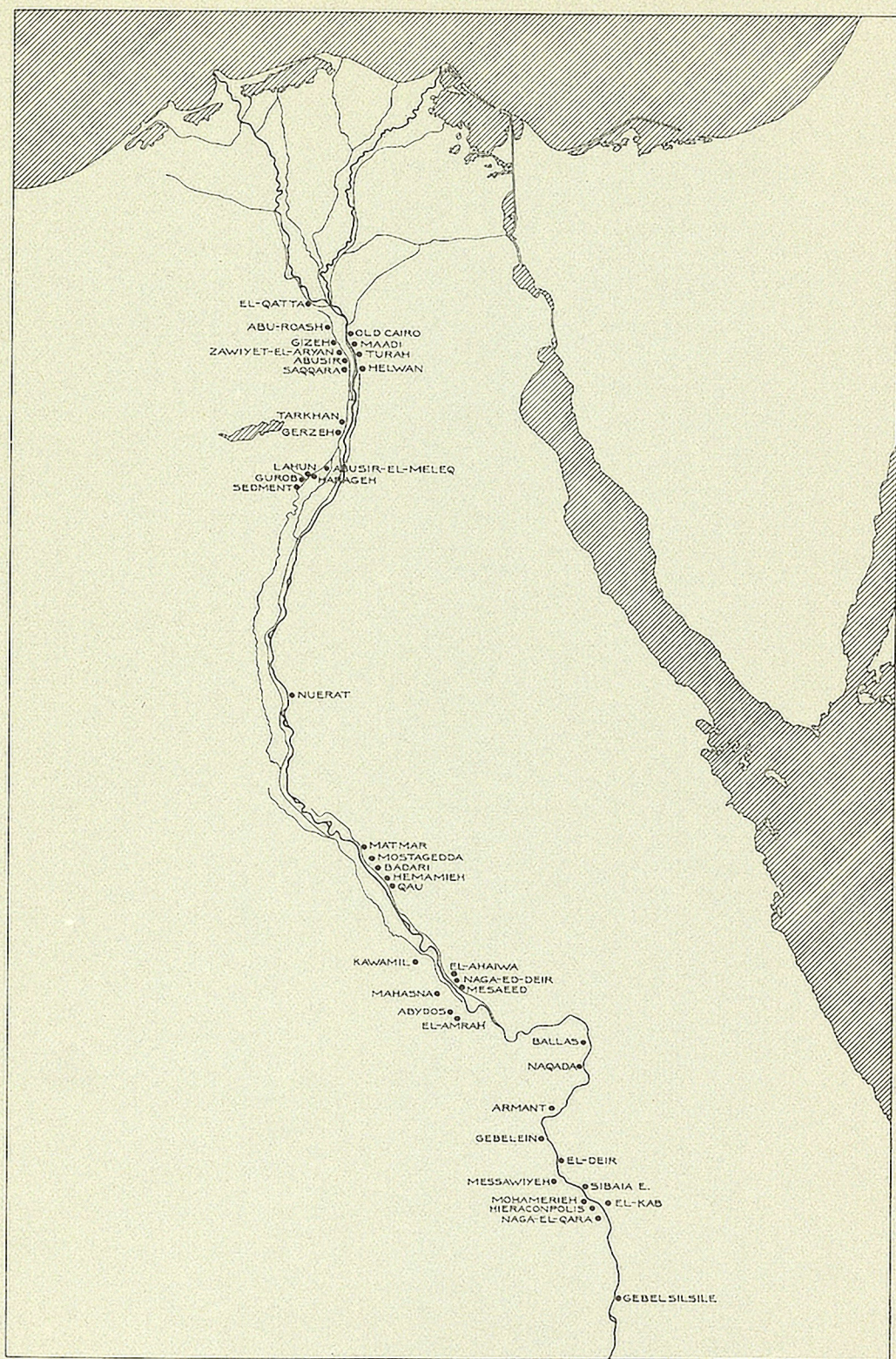
- 157 Snoer kralen van kalksteen uit graf 350.
- 158 Kralen van cornalijn, zwarte steen en koper, uit graf 365.
- 159 Snoer kralen van cornalijn en faience uit graf 366. Afb. 25.
- 160 Snoer kralen van faience uit graf 368.
- 161 Snoer kralen van ivoor en faience, losse vondst in veld 300.
- 162 Kralen van cornalijn uit graf 387.
- 163 Kralen van cornalijn en serpentijn, uit graf 394, gevonden tezamen met nr. 60.
- 164 Snoer van kralen van ivoor, zwarte steen, serpentijn, cornalijn, kalksteen en schelpen uit de Rode Zee.
- 165 Kralen van kalksteen en faience uit graf 485.
- 166 Kralen van cornalijn uit graf 491.
- 167 Snoer van kralen van cornalijn, amethyst, albast, serpentijn, kalksteen, zwarte steen en faience, uit graf 815. Afb. 25.
- 168 Snoer van kralen van faience uit graf 819.
- 169 Snoer van kralen van faience en cornalijn met een amulet van kalksteen in de vorm van een valk, uit graf 850. Afb. 25.
- 170 Kralen van faience, ivoor, cornalijn, zwarte steen, leisteel, met een hanger van amethyst, uit graf 850.
- 171 Snoer van kralen van kalksteen, cornalijn en ivoor, uit graf 851.
- 172 Snoer van kralen van cornalijn en kalksteen uit graf 866. Afb. 25.
- 173 Snoer van kralen van schelp, cornalijn en bergkristal, uit graf 877.

Oude Rijk

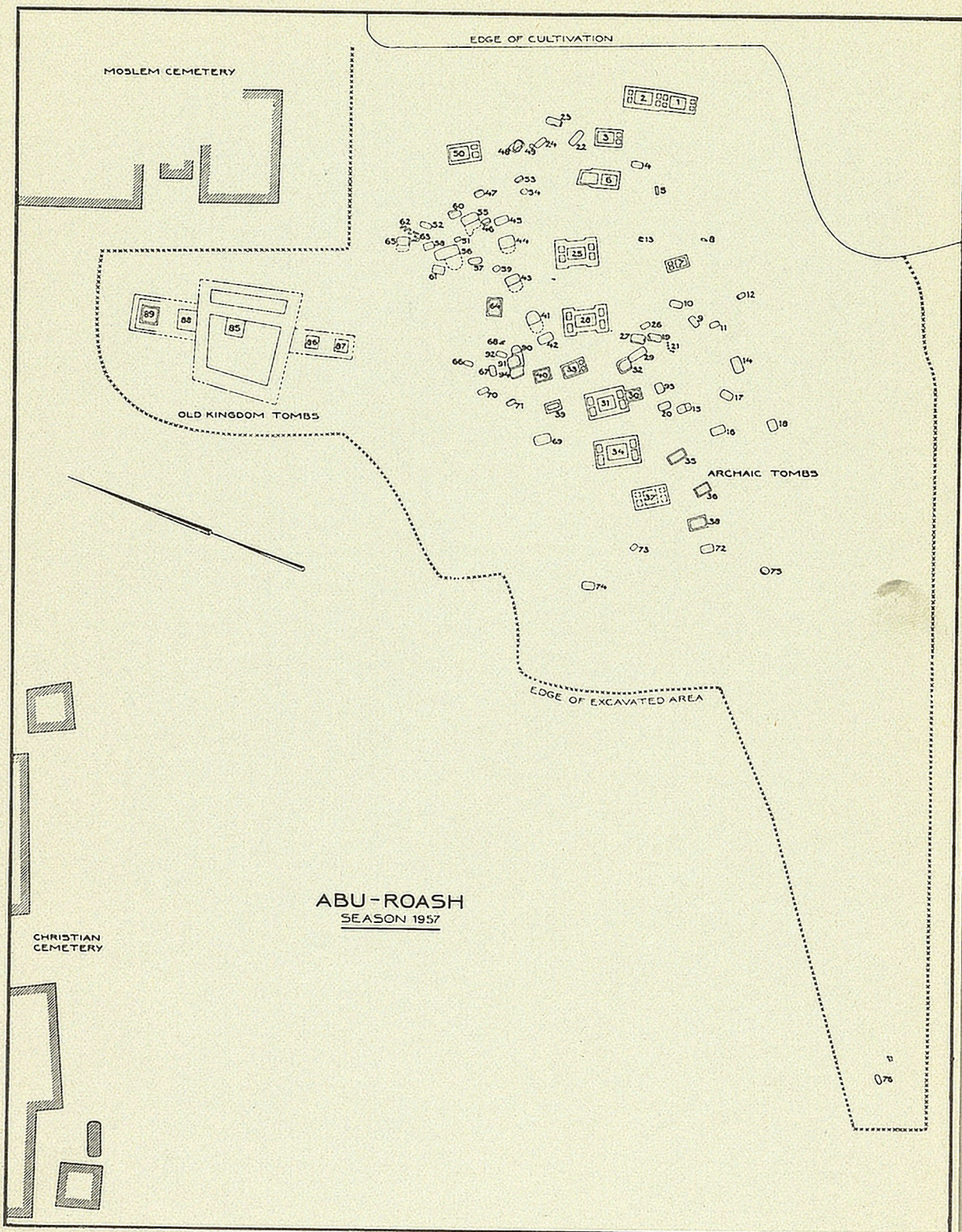
- 174 Zwaar beschadigd kalkstenen beeld met resten van beschildering op de benen en een inscriptie op het voetstuk in hiërogliefen: 'de opzichter van de schrijvers van de graanschuur, Nima-atre'. Bij dit beeld zijn twee ingelegde ogen gevonden, uit bergkristal en ivoor, gevat in koper.
- 175 Drie kommen van rood gepolijst aardewerk uit de grafkamer van Nima-atre.
- 176 Miniatuur vaatwerk van albast uit de grafkamer van Nima-atre.
- 177 Miniatuur beitels en bijlen van koper uit de grafkamer van Nima-atre.
- 178 Miniatuur vazen en schotels van aardewerk uit de grafkamer van de vrouw van Nima-atre.
- 179 Stenen vaatwerk uit graven van het Oude Rijk.
- 180 Schaal van rood aardewerk met ingekerfde randversiering. Losse vondst.

Middenrijk

- 181 Twee vazen van bruin aardewerk met een rode engobe. Uit de graven 375 en 376.
- 182 Beker van rood aardewerk uit graf 913.
- 183 Miniatuur-mes en een naald van koper uit graf 913.
- 184 Scarabee van groen-geglazuurde steatiet uit graf 361.
- 185 Scarabee van groen-geglazuurde steatiet uit graf 897.
- 186 Scarabee van lapis lazuli uit graf 897.
- 187 Snoer van kralen van cornalijn en faience uit graf 897.

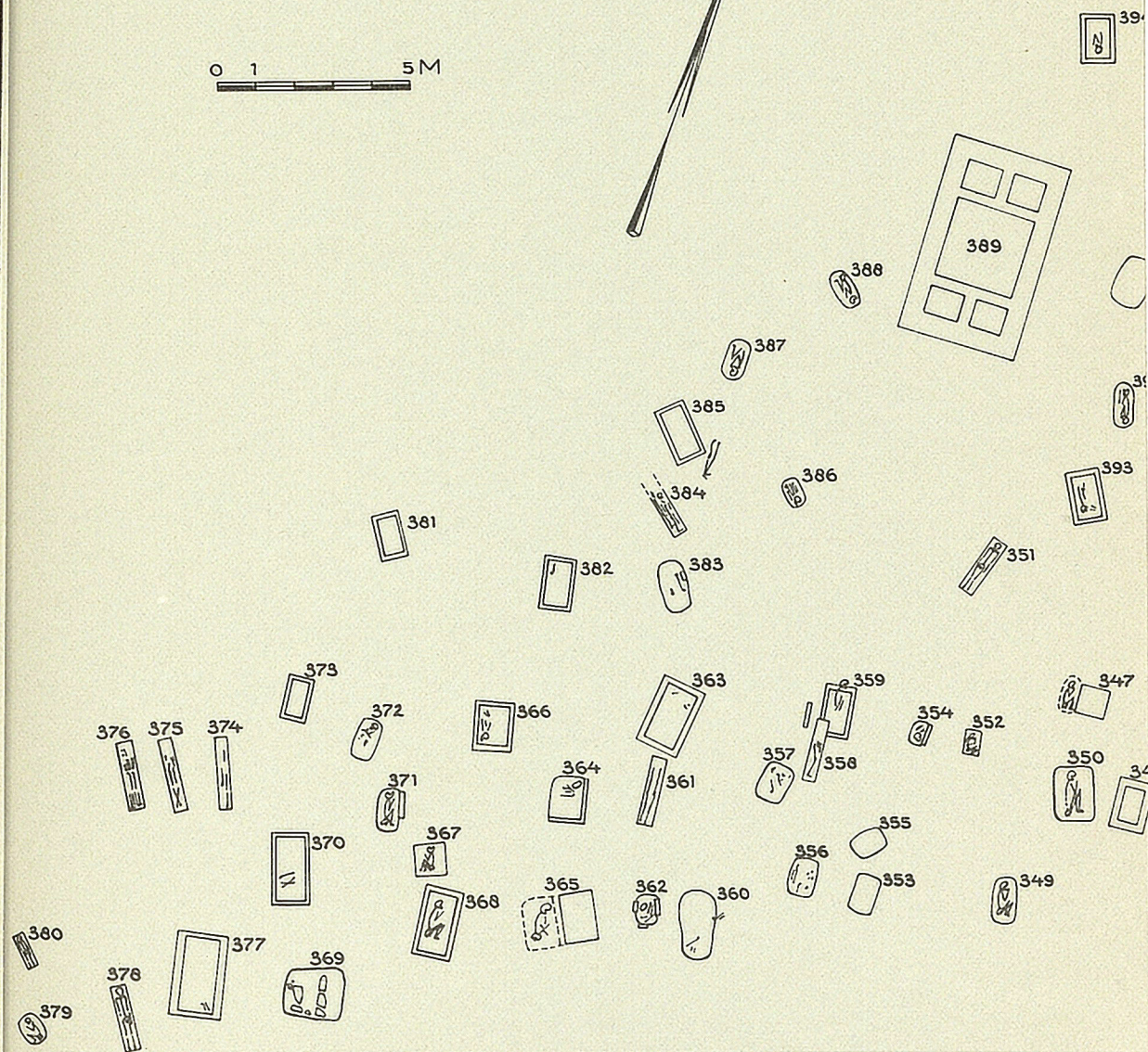
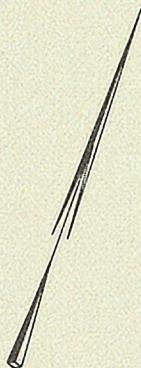

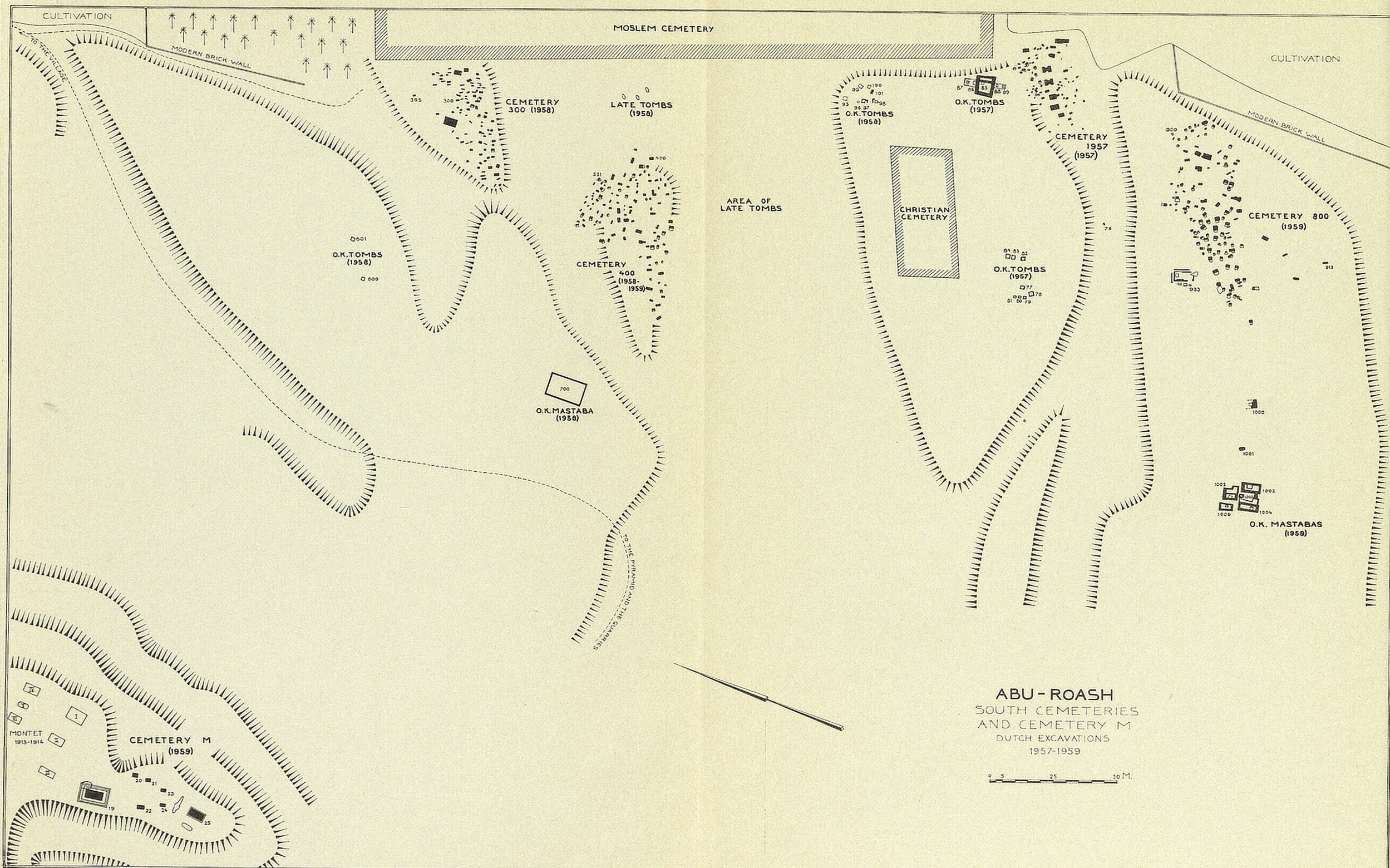
Afb. 1 Kaart van Egypte met alle plaatsen, waar graven uit de 1e en 2e dynastie zijn gevonden

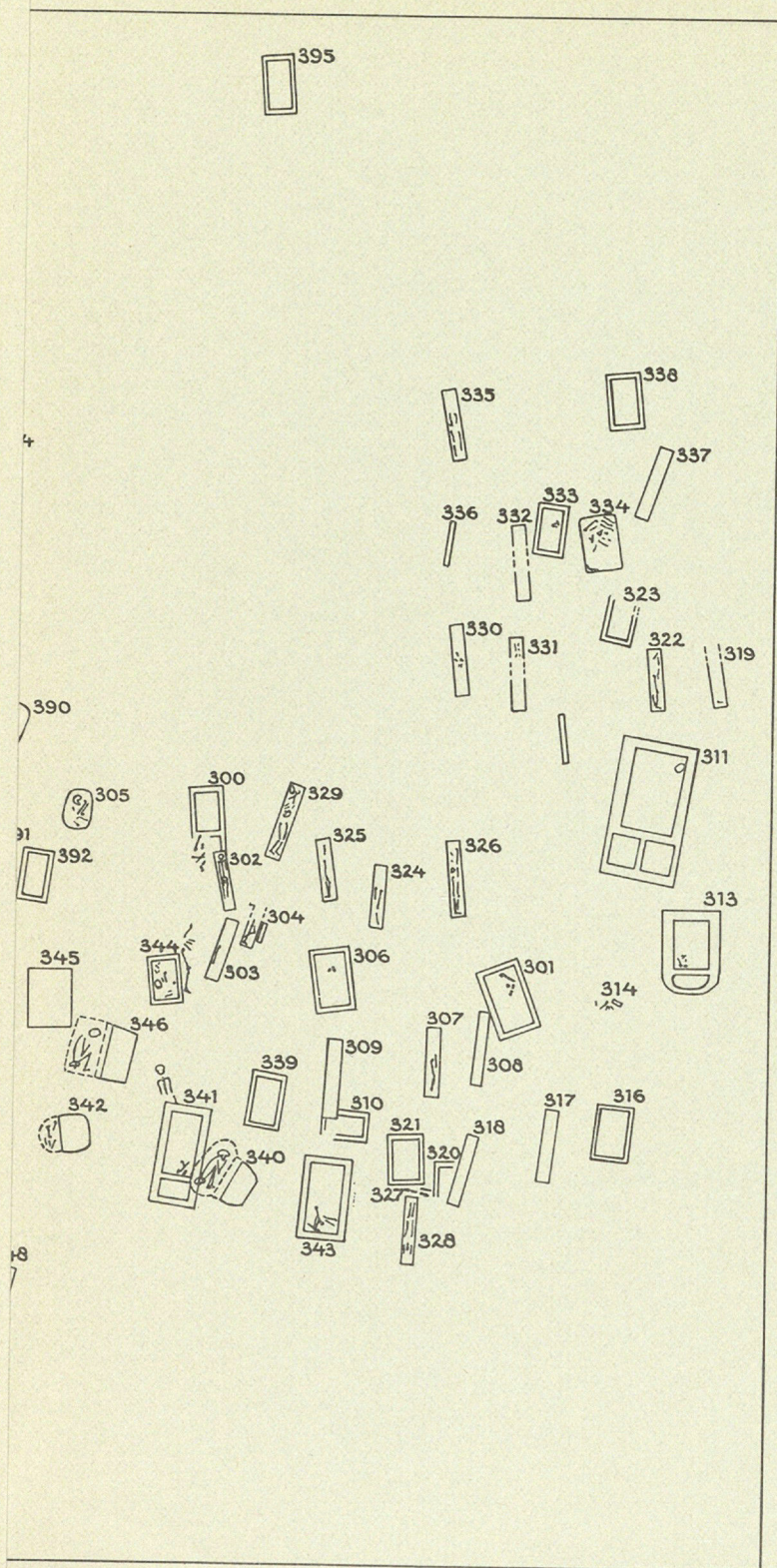

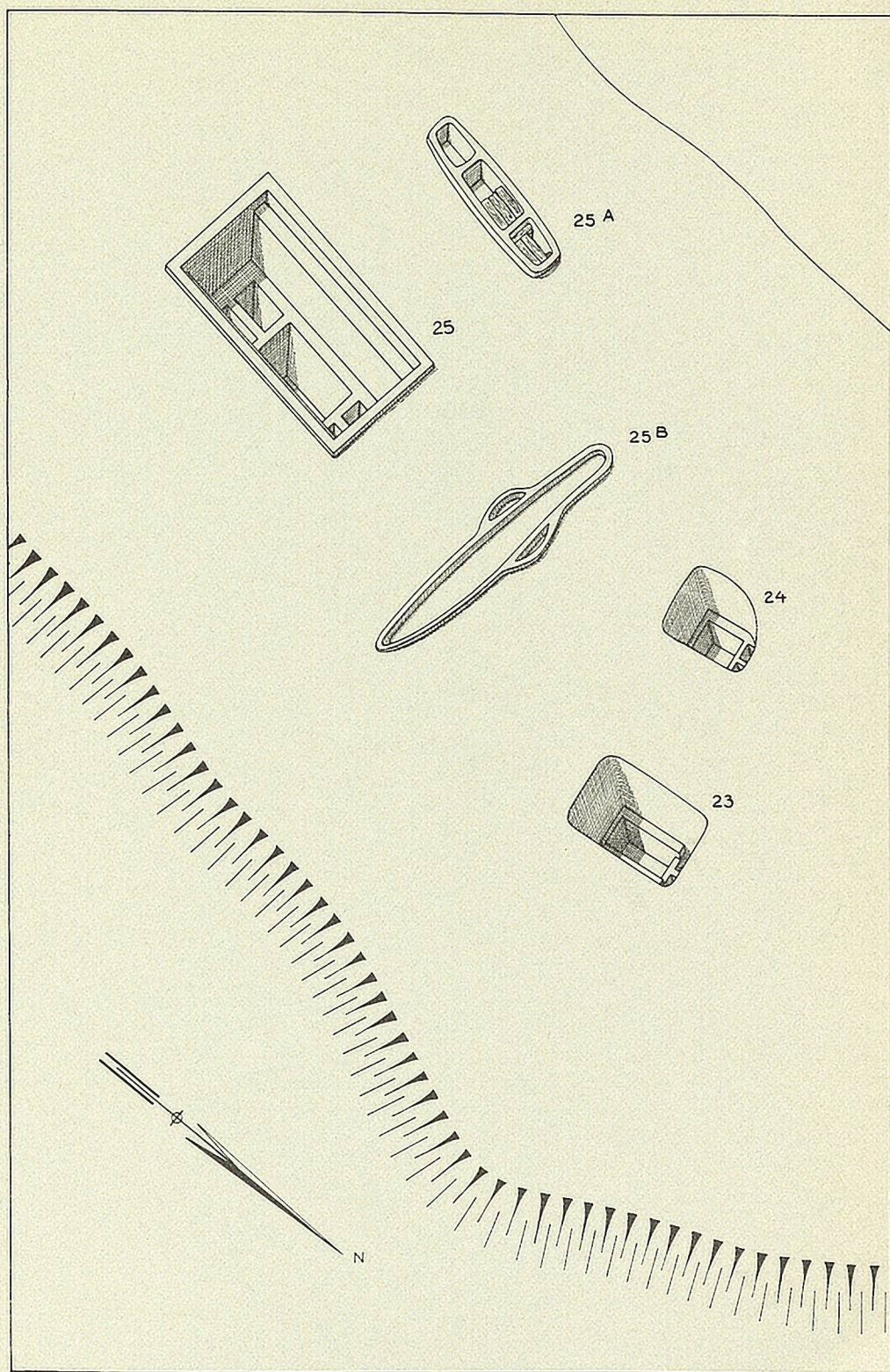
CEMETERY 300

0 1 5 M

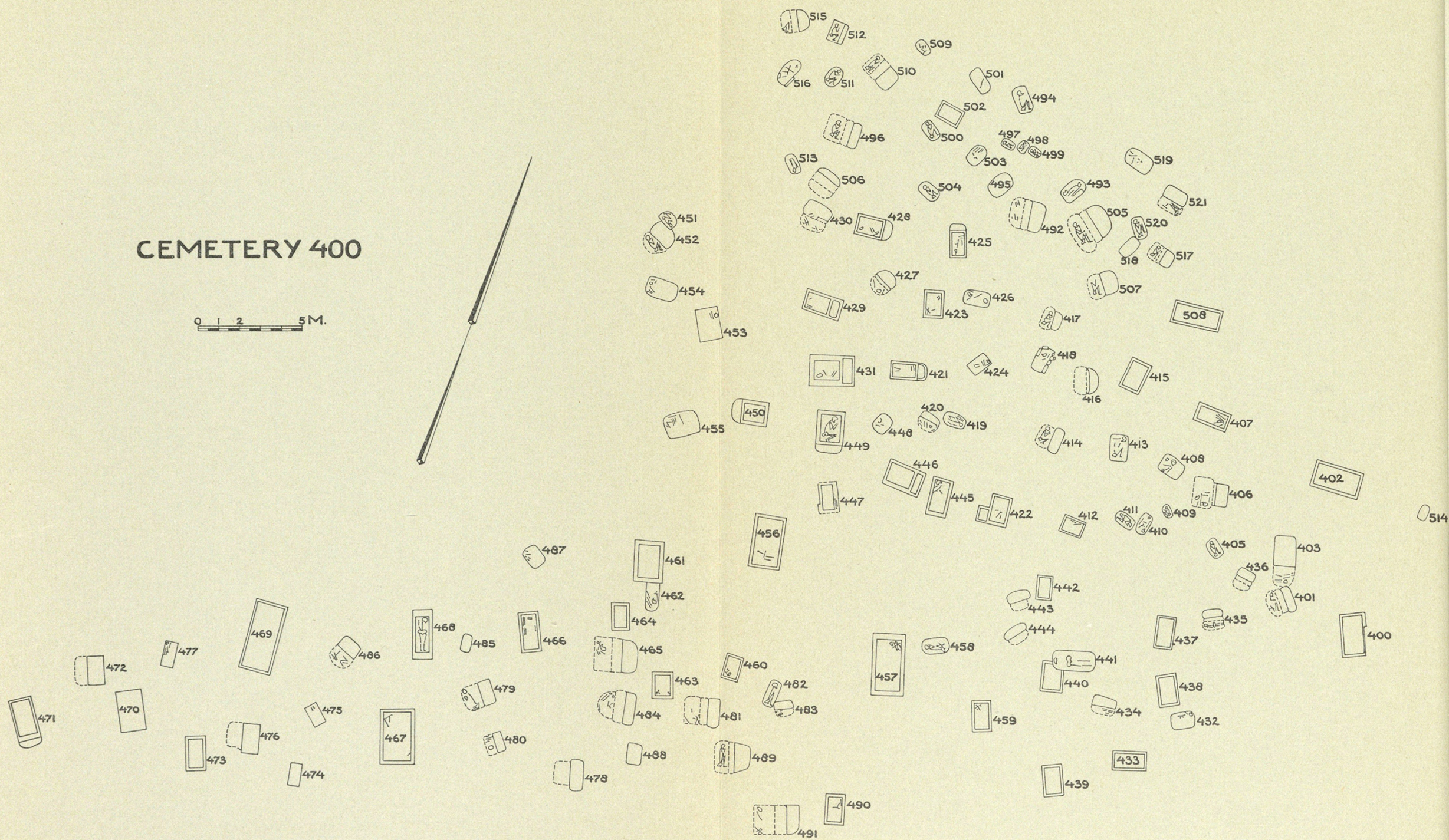
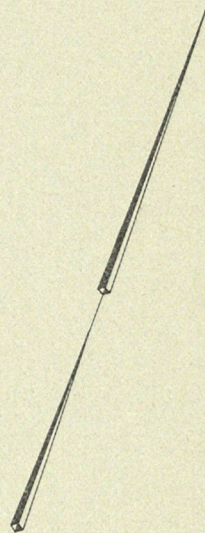

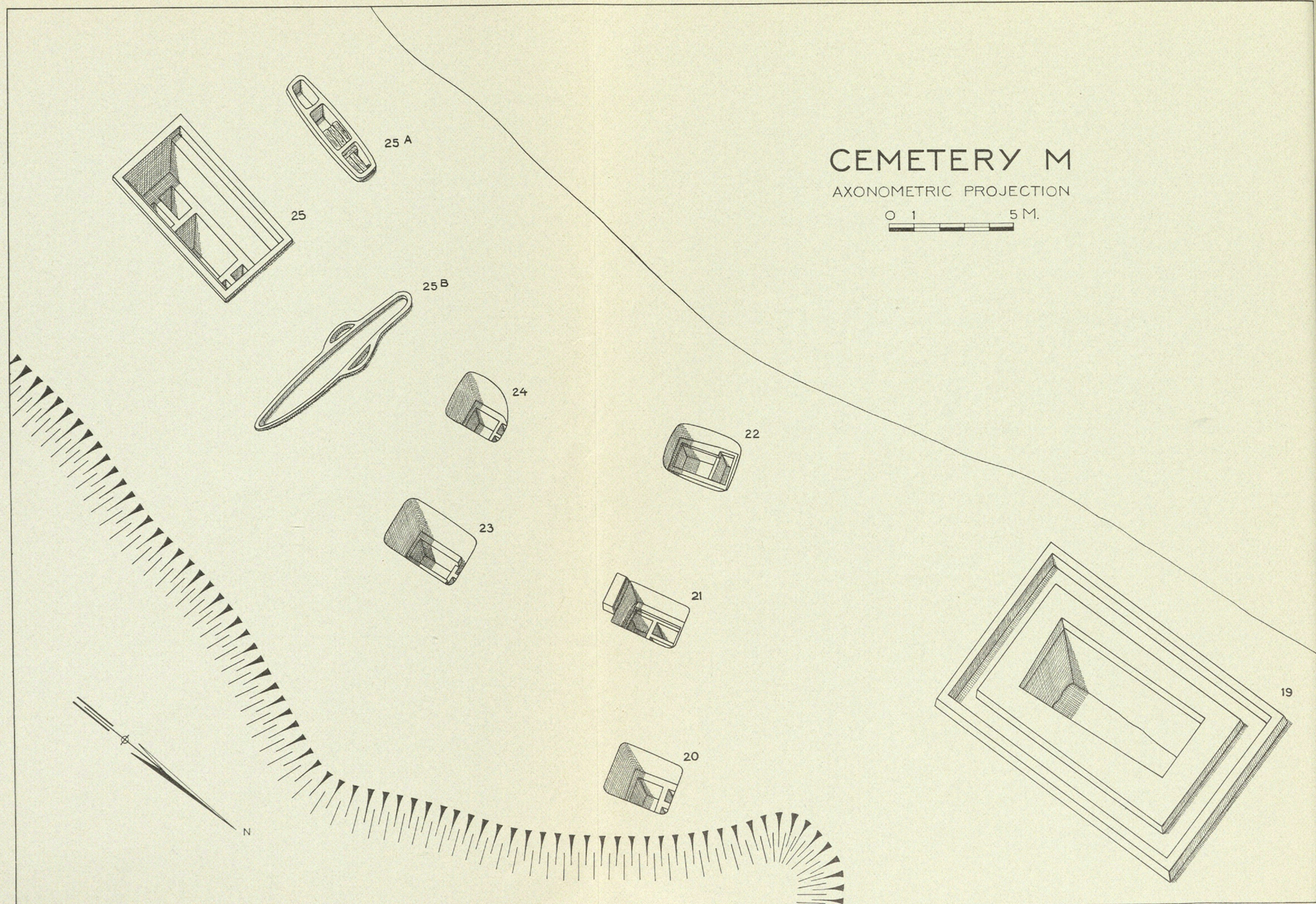

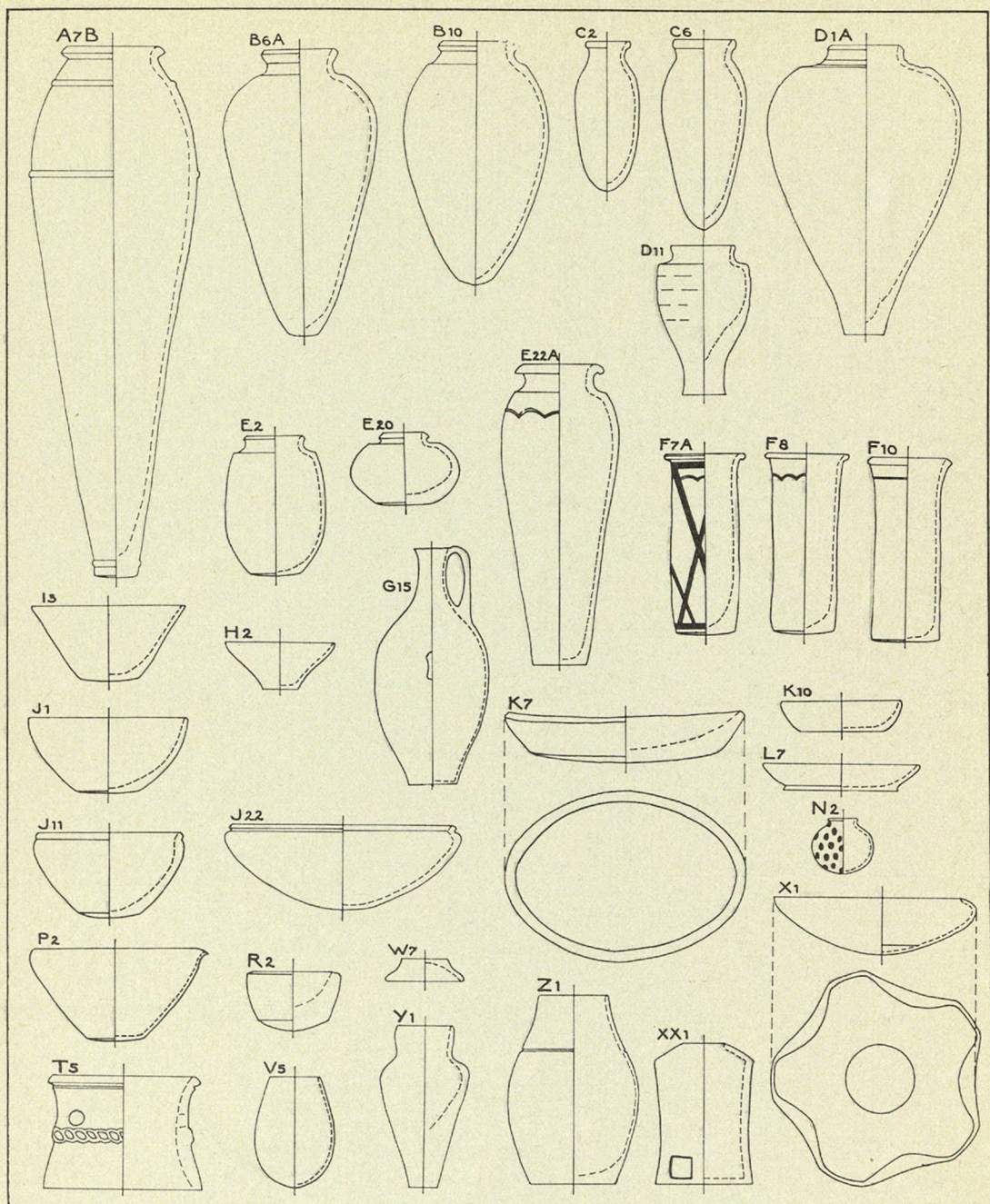

CEMETERY 400

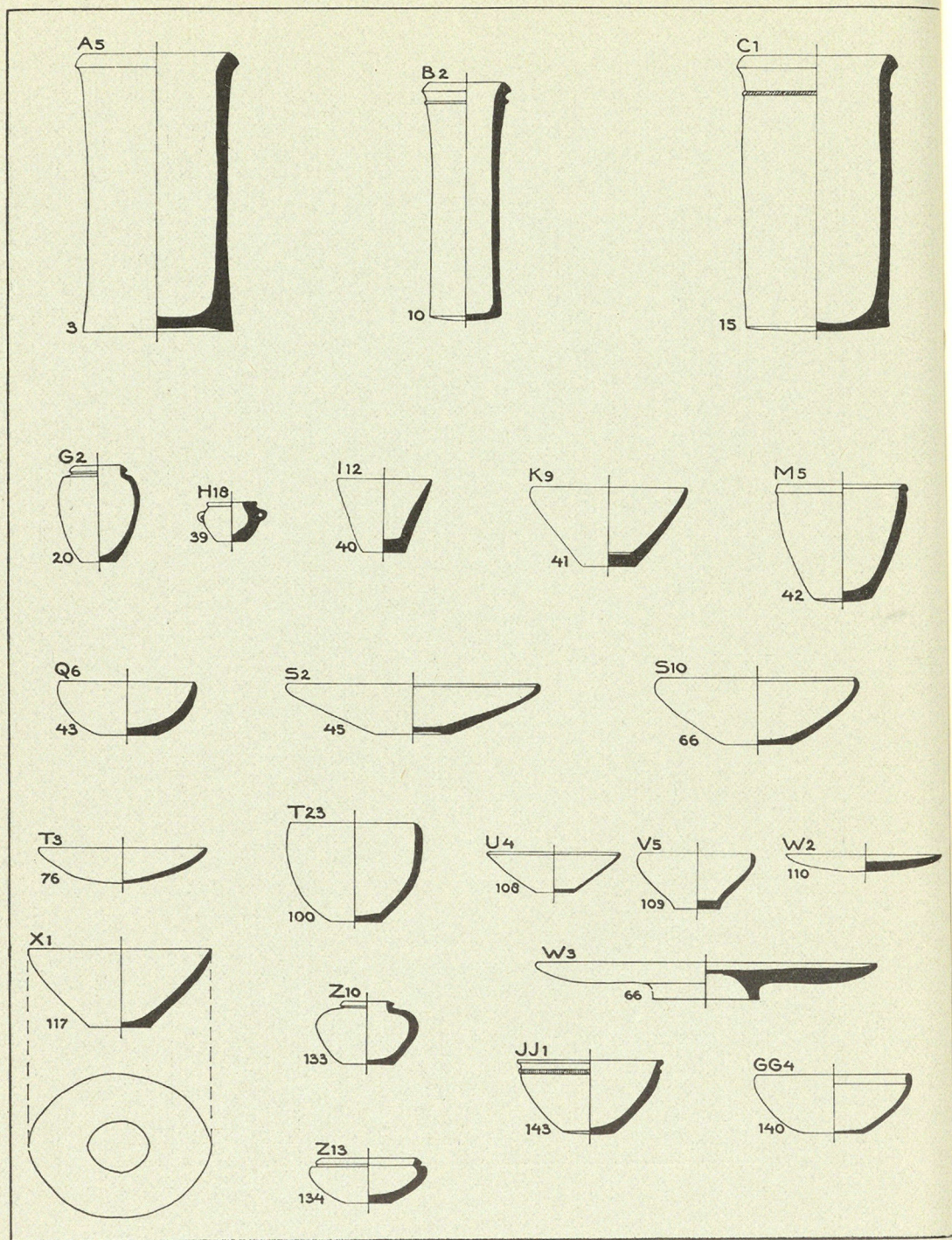
0 1 2 5 M.

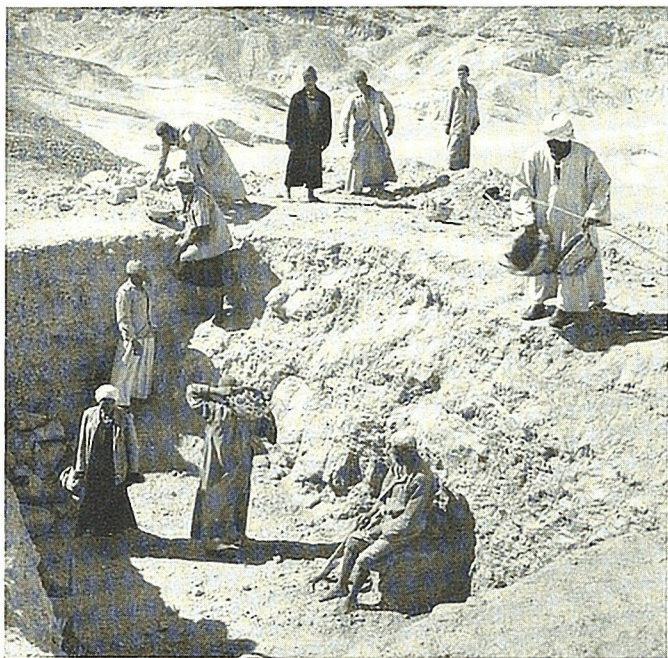
Afb.8 Typologie aardewerk

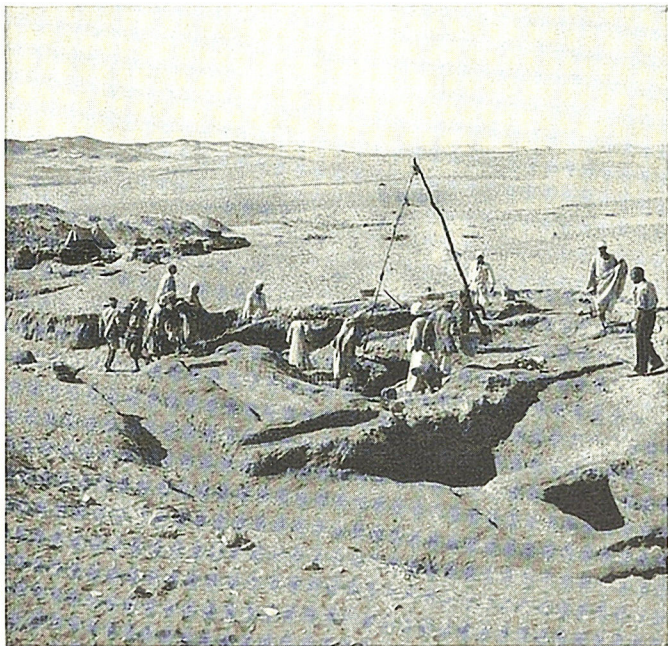
Afb. 9 Typologie stenen vaatwerk

Afb. 10 Grafveld 800 van het Oosten uit gezien

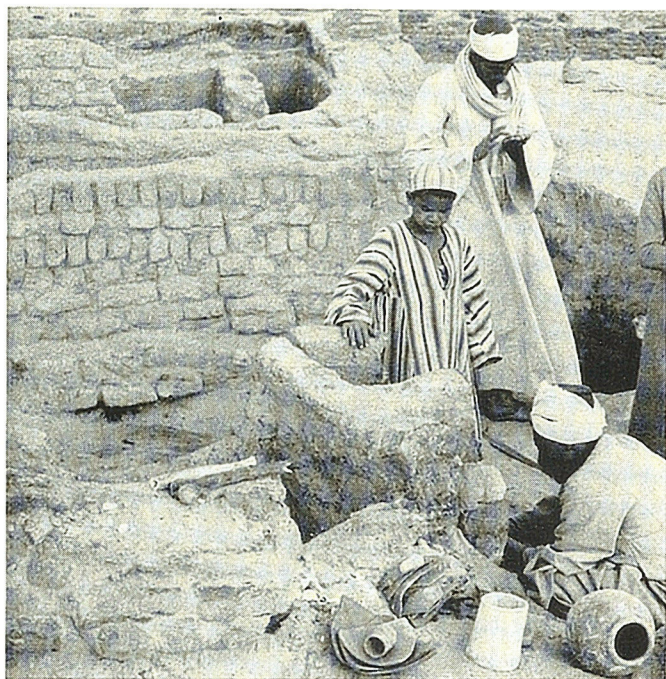

Afb. 11 De opgraving van graf M 19: het puin wordt in mandjes doorgegeven en langs de borghelling naar beneden gestort

Afb. 12 De diepe schacht en de grafkamer van een mastaba uit het Oude Rijk, graf 85 op grafveld 1957, lagen onder het grondwaterpeil in de rots. Het water wordt er met een 'sja-doef' uitgeschept

Afb. 13 Het leeghalen van de magazijnen van
graf 33 op grafveld 1957, cat. nr. 1

Afb. 14 Het schoonmaken van de kamers in
de bovenbouw van het grote Oude Rijks graf,
nr. 700, zie cat. nrs. 174-178

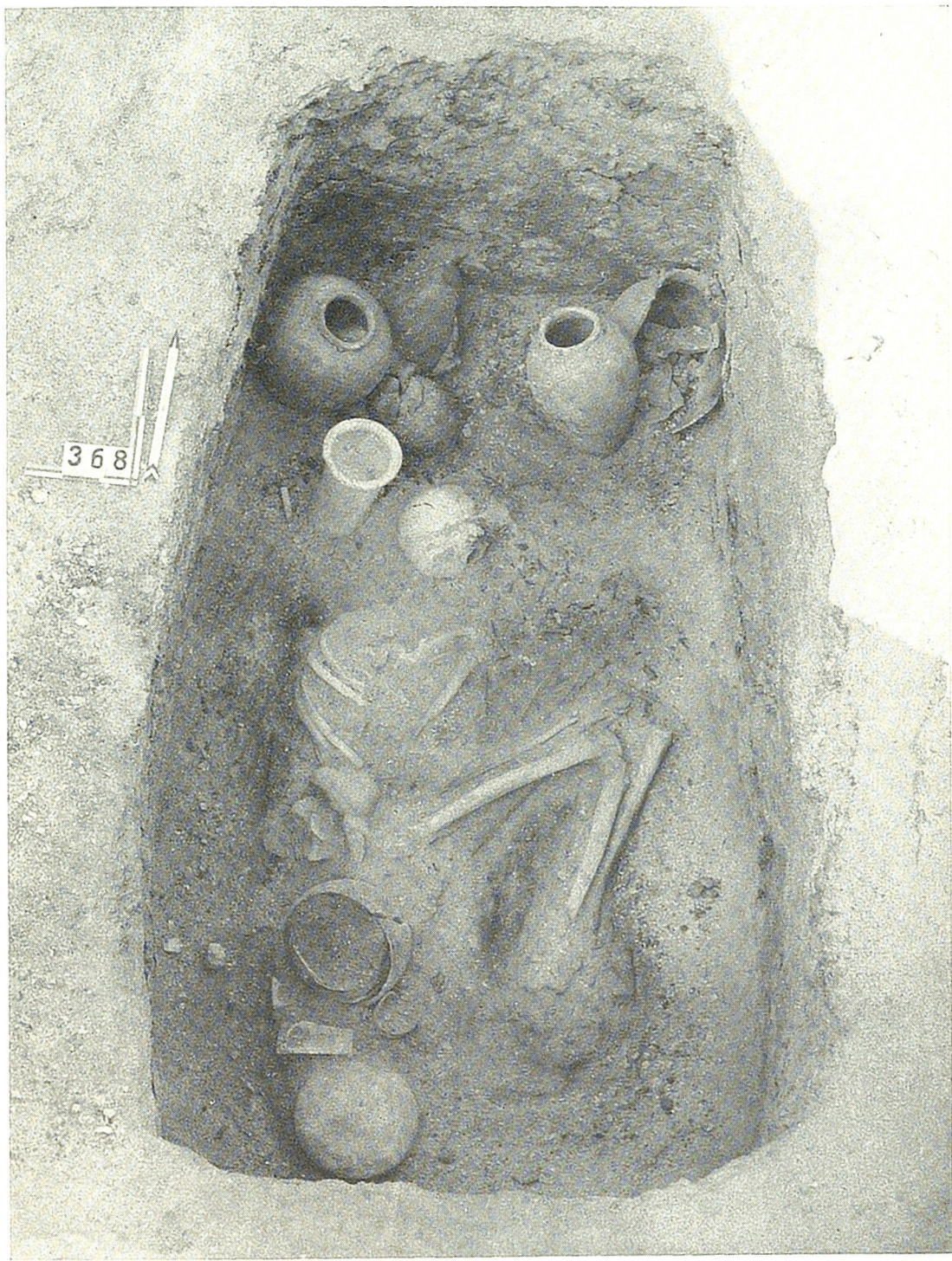

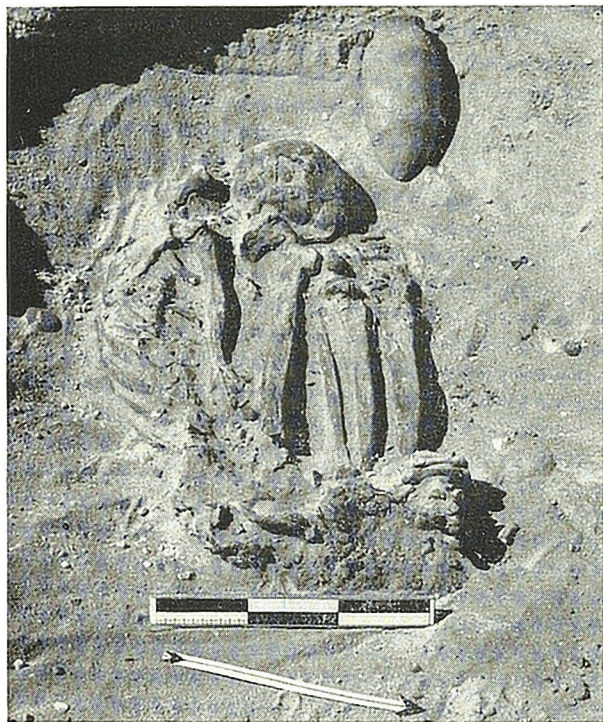
Afb. 15 Graf 481 op grafveld 400. Op de achtergrond rechts de Christelijke, links de Mohammedaanse begraafplaats. In de verte is de grote pyramide van Gize te zien.

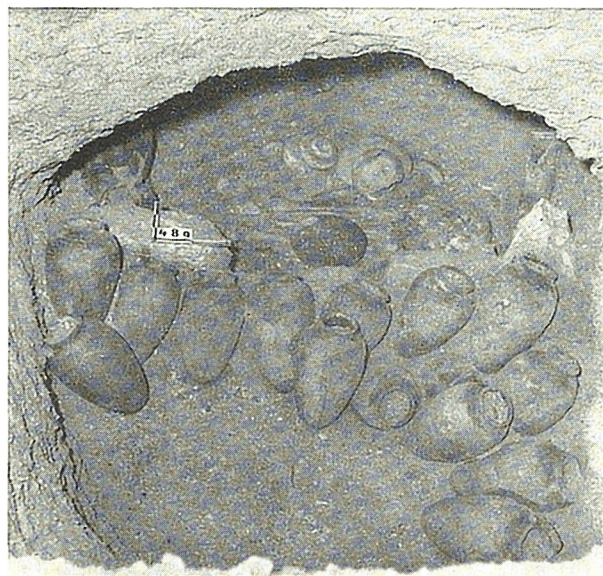
Afb. 16 De inhoud van graf 489, op grafveld 400, wordt aan de oppervlakte gebracht

Afb. 17 Een ongestoorde begraaving op grafveld 300

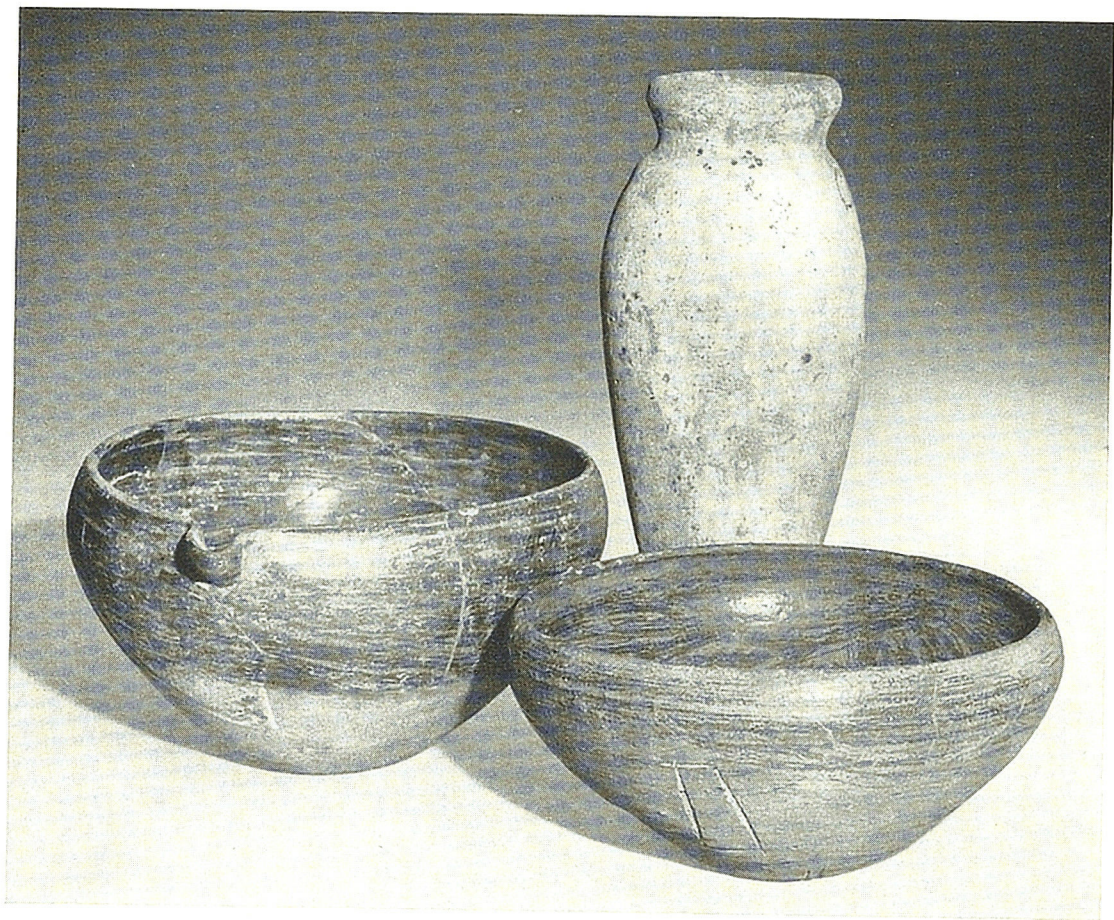
Afb. 18 Graf 18 op grafveld 1957. Het lichaam, sterk samengetrokken, is georiënteerd met het hoofd naar het Westen

Afb. 19 Een graf van het type diepe kuil met nis in de zijwand. Tegen het muurtje van brokken kalksteen is een groot aantal vazen van klasse B geplaatst met een inhoud van zand en klei

Afb. 20 Twee cilindervormige vazen van aardewerk met beschildering, cat. nrs. 36 en 37

Afb. 21 Een kom van rood aardewerk met tuit uit graf 44, zie cat. nr. 2; een kom met potmerk, cat. nr. 8 en een vaas van type C 6, zie cat. nr. 6

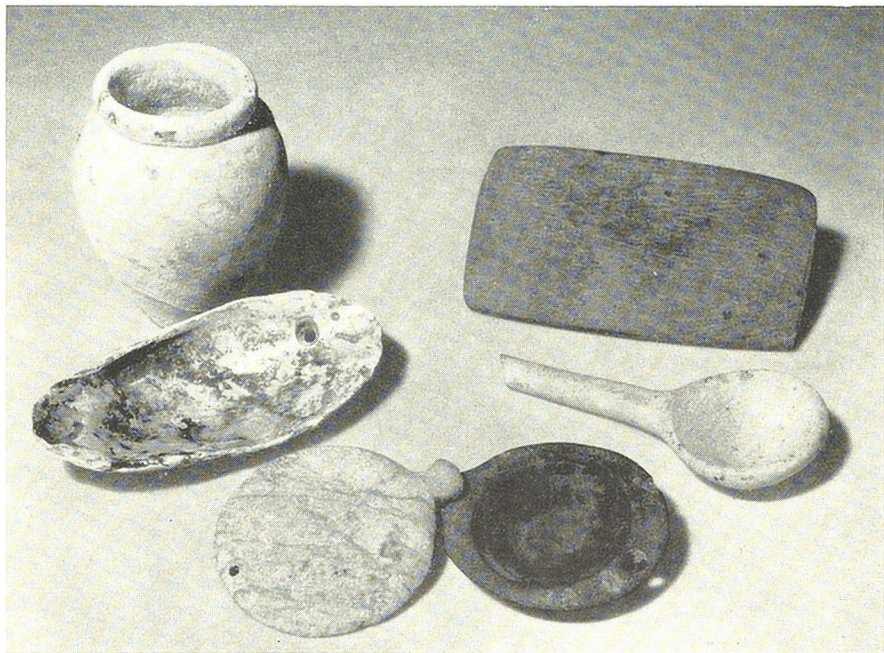

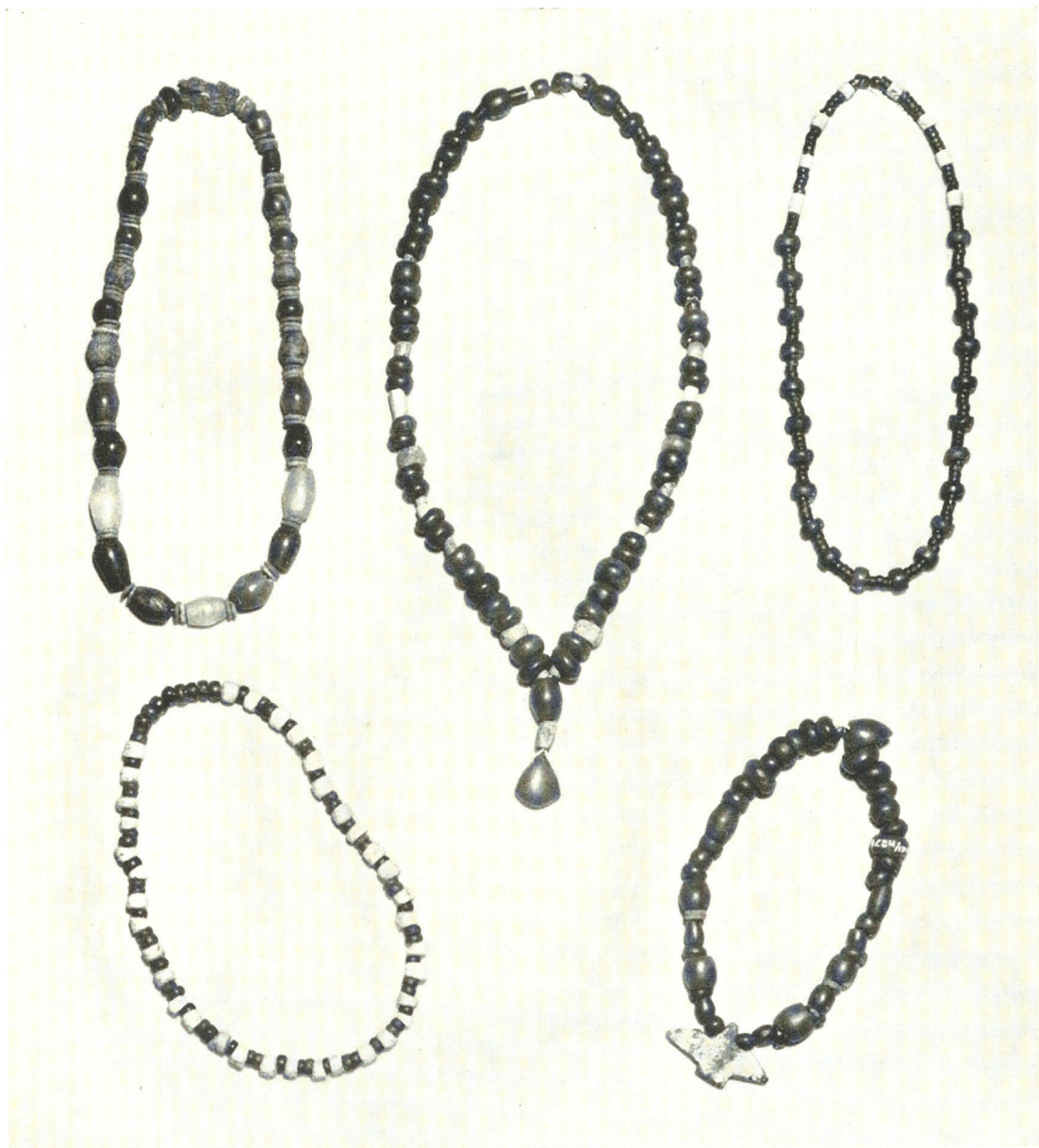
Afb. 22. Drie kruiken uit het gebied van Syrië-Palestina geïmporteerd, cat. nr. 136

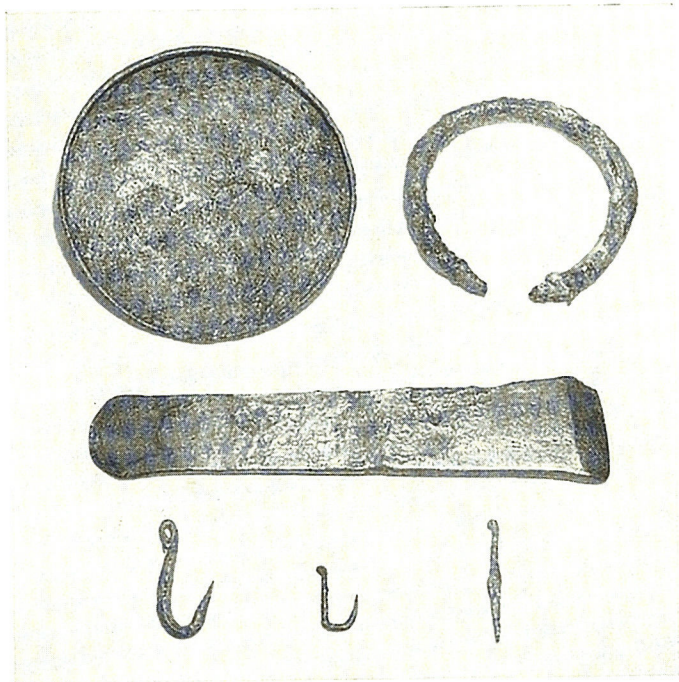
Afb. 23 Een kom van gele kalksteen, cat. nr. 22; een schaal van albast, cat. nr. 143 en een cylindervormige vaas van albast, zie cat. nr. 76

Afb. 24 Een leistenen palet, cat. nr. 59, een schelp gebruikt als schilderspalet, cat. nr. 102; een vaasje van albast, zie cat. nr. 111; een schminkdoozje van leisteen met een deksel van kalksteen, cat. nr. 130 en een lepel van albast, cat. nr. 132

Afb. 25 Sieraden: cat. nrs. 155, 159, 167, 169, 172

Afb. 26 Voorwerpen van koper: twee vishaken, een armband, een paknaald, een beitel en een bakje. Cat. nrs. 30, 54, 99, 129, 153

Afb. 27 Een groot vuurstenen mes. Cat. nr. 151

aken,
een

CENTRAAL MUSEUM, UTRECHT / 19 DECEMBER 1963 – 16 FEBRUARI 1964